

Софийски университет “Св. Климент Охридски”

Философски факултет

Катедра „Социална, трудова и педагогическа психология”

АВТОРЕФЕРАТ

на

ДИСЕРТАЦИЯ

за придобиване образователно-научна степен „доктор“

на Пламена Красиминова Цветанова

на тема

**„ВЪЗПРИЯТИЕТО НА РЕАЛНОСТТА КАТО ИНДИКАТОР ЗА СТИЛ
НА ПРИВЪРЗАНОСТ ПРИ СОФТУЕРНИ СПЕЦИАЛИСТИ.”**

Шифър и наименование на научната специалност:

3.2. Психология (Медицинска психология. Консултативна психология)

Научен ръководител:

проф. д.пс.н. Теодора Стоева

София

2018

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита пред научно жури на заседание на катедра „Социална, трудова и педагогическа психология“ към Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ на2018 година.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на г. от00 ч. в зала, южно крило, Философски факултет, СУ „Св. Климент Охридски“. Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в кабинет, южно крило на СУ „Св. Климент Охридски“.

Дисертационният труд се състои от:

- Въведение; теоретична и емпирична част (всяка от които съдържа две отделни глави);
- Използвана литература - 268 източника – 19 на български и 249 на английски език;
- Общо 58 таблици и 11 графики;
- Приложението, извън номерацията на разработката, включва 36 таблици, 2 графики и част от стимулния материал на проективната методика ААР (4 илюстрации/картини).
- Обем - 238 страници, Приложение – 22 страници; общ обем – 260 страници.

Сбито съдържание на дисертационния труд:

Въведение

Първа част. Теоретична постановка на проблема.

1. Първа глава. Привързаност.

1.1. Биологични основи на привързаността и Теория на привързаността (изследвания и открития на Джон Боулби, Мери Мейн и Мери Ейнсуърт).

1.2. Нарушения и разстройства на привързаността – теоретични постулати, причини и предпоставки.

1.3. Стратегии и системи на привързаност, вътрешни работни модели и качество на взаимоотношенията между брачни и интимни партньори.

1.4. Оценка на привързаността в зряла възраст, психологични и невробиологични корелати на привързаност и личностови разстройства.

1.5. Нарушения в привързаността и личностова психопатология, психотични преживявания, последващо консултиране, терапия и лечение.

1.6. Привързаност и представа за реалност.

2. Втора глава. Възприятие за реалност.

2.1. Конструирание на реалността при малкото дете. Формиране на концепция за реалност и идентичност на обектите.

2.2. Психична и материална реалност, споделено съзнание, споделена реалност и ментализация.

2.3. Норма и патология при възприемането на реалността, изкривявания във възприемането на реалността и методи за корекция възприятието за реалност.

2.4. Същност и приложение на виртуалната реалност, пристрастеност към интернет, онлайн игри и виртуална реалност.

Втора част. Емпирично изследване на възприятието на реалността като индикатор за стил на привързаност при софтуерни специалисти.

1. Първа глава. Постановка на изследването.

1.1. Предмет, обект, хипотези и задачи на емпиричното изследване.

1.2. Методически инструментариум и процедура на изследването

2. Втора глава. Анализ на получените резултати.

2.1. Анализ и обсъждане на данните от емпиричното изследване.

2.2. Верификация на хипотезите и подхипотезите на изследването. Обсъждане и обобщение на значимите резултати.

2.3. Практическо приложение на данните от текущото изследване в психологическото консултиране и терапия.

2.4. Силни страни и ограничения на изследването. Препоръки за бъдещи изследвания.

Изводи и заключение

Научни приноси на дисертационния труд

Научни публикации, свързани с дисертационния труд

Abstract

Въведение:

Темата за привързаността и нейното отражение върху функционирането на индивида е предмет на все повече съвременни изследвания, както в областта на клиничната, така и в консултативната психология. Същевременно се работи по създаването на по-усъвършенствани, лесни за приложение и администриране методи за оценка на привързаността при деца, юноши и възрастни индивиди. Все по-значими са данните в областта на семейното консултиране и терапия, като в случаи при осиновяване на деца или отнемане и разпределяне на родителски права при бракоразводни дела. Значимостта на тематиката предполага разгръщането ѝ спрямо настоящия контекст, в който се наблюдават фактори със засилващо се влияние върху хората, като виртуалните светове и дигиталната култура. Разглеждани заедно, двете теми биха могли да дадат ценни отговори и отправни точки, както и да поставят, от своя страна, редица последващи въпроси, фокусирайки се върху патологията на привързаността и нейното отражение върху възприеманата действителност, в рамките на динамичната и развиваща се с ускорени темпове дигитална култура и виртуална реалност.

За реализацията на дисертационния труд бих искала да изкажа искрени благодарности и огромна признателност на проф. д.пс.н Теодора Стоева за подкрепата, вярата в успешното осъществяване на настоящия труд, съветите и препоръките по време на подготовката и написването на дисертацията; на проф. д.пс.н. Соня Карабелъова за търпението, отзывчивостта и съдействието при статистическата обработка и анализ на получените данни, както и на проф. Каръл Джордж (Carol George) за оказаното съдействие при проверката на част от анализирани данни и улесняване прилагането на методиката ААР в български условия. Огромната си благодарност дължа и на всички лица, които участваха в изследването и отделиха от времето си, за

да бъдат получени и в следствие обработени данните, благодарение на които бе осъществен настоящия труд. Благодаря!

1. Първа глава. Привързаност.

1.1. Биологични основи на привързаността и Теория на привързаността (изследвания и открития на Джон Боулби, Мери Мейн и Мери Ейнсуърт).

Привързаността е еволюционно обусловена и е една от базисните човешки потребности, която спомага за оцеляването на вида. Още през първите месеци от раждането си, детето провокира чрез своите действия – тези на майка си или основния грижещ се. Също както бебето притежава инстинкт да подава сигнал към грижещия се, така и родителите инстинктивно протектират и обгрижват поколението си. Емоционалното преживяване на малкото дете се развива посредством звуци, образи и картини, които създават голяма част от ранния учебен детски опит и са непропорционално съхранени или обработени в дясната хемисфера по време стадиите на формиране на мозъчната онтогенеза (Semrud-Clikeman & Hynd 1990, стр. 198). Ранното развитие на дясната хемисфера у децата има дълбока връзка с лимбичната и автономна нервна система и е доминантна за отговора на стреса при хората. По този начин връзката на привързаност улеснява разгръщането на копинг капацитета у детето (Schoore, 2001).

Теорията на привързаността се базира основно върху съвместната работа на Джон Боулби и Мери Солтър Ейнсуърт и описва афективната връзка, която се появява между дете и основен грижещ се в ранното развитие на живота, както и последствията от тази връзка за аз-концепцията на индивида, неговата саморегулация и взаимоотношенията му с другите през целия живот (Bowlby, 1973, 1977). Историята на развитието ѝ датира от 1930-та година с растящия интерес на Боулби към връзката между майчината загуба или депривация и по-късното личностово развитие, както и с интереса на Ейнсуърт към теорията на сигурността.

Дългогодишните трудове на Мери Ейнсуърт, Мери Мейн и Джон Боулби отговарят на редица въпроси, свързани с психологическата връзка между основния грижещ се и детето, като същевременно отразяват в детайли смисъла на майчината чувствителност и отзивчивост по отношение потребностите на малкото дете. Теориите, създадени от тях и наблюденията по отношение привързаността като конструкт, съществено допринасят за по-дълбинното проучване на тематиката и заедно с това отварят нови въпроси, свързани с личностовата патология, произхождаща от „скъсаната“ връзка между детето и основния грижещ се.

1.2. Нарушения и разстройства на привързаността – теоретични постулати, причини и предпоставки.

Джон Боулби постулира, че всички малки деца се привързват към грижещите се за тях, въпреки това, той твърди, че съществуват различия в качеството на привързаността между децата и обгрижващите ги възрастни. Тези грижещи се, които осигуряват надеждна и чувствителна грижа ще „създават“ деца, които се характеризират със сигурна привързаност и които ще се обръщат към своите основни грижещи се, когато са уплашени, когато им е студено или изпитват потребност от емоционална подкрепа и в други ситуации биха могли да изследват средата с усещането, че този, който се грижи за тях, ще ги предпази. Обезпечаващите по-малко надеждна и чувствителна грижа, от своя страна, стават родители на деца, които показват несигурни модели на привързаност, характеризиращи се с невъзможност да се използва грижещия се за емоционална подкрепа по време на дистрес или изследване на средата, когато не е налице стресова ситуация. Въз основа теорията на Боулби, изследването на Ейнсуърт, Блеър, Уотърс и Уол (Ainsworth, Blehar, Waters, and Wall, 1978) разпознава три основни стила на привързаност в ранната детска възраст – сигурен, избягващ и тревожно-амбивалентен, като тези стилове са свързани с родителското поведение на основните грижещи се. По-късно бива добавена четвърта категория – дезорганизиран/дезориентиран (Main & Solomon, 1986, 1990). Дезорганизираните деца демонстрират дезорганизирано или дезориентирано поведение в присъствието на родителя, което предполага временен „колапс“ на поведенческата стратегия.

Както при личностовите разстройства, несигурните модели на привързаност могат да доведат до дистрес и увреда (Dozier, Stovall, & Arbus, 1999). Освен това, както ЛР, така и несигурната привързаност се свързват с неблагоприятни преживявания в детството (Cassidy, 2000; Johnson, Smailes, Cohen, Brown, & Bernstein, 2000). Според Мейн (Main, 1990) при наличие на стрес, избягващите деца намаляват привързаността в полза на експлорацията, докато амбивалентните деца максимизират привързаността, в ущърб на проучването на средата.

1.3. Стратегии и системи на привързаност, вътрешни работни модели и качество на взаимоотношенията между брачни и интимни партньори.

Съвременните изследвания върху моделите на привързаност у възрастните и техните последствия за емоционалната регулация, най-общо показват че сигурната привързаност се свързва с оценяване и регулиращи усилия, съвместими с балансираност и възприемчивост,

като цяло по-ниски нива на стрес и дистрес и конструктивен подход към поддържане на отношенията. Двете основни дименсии на несигурния стил привързаност се свързват с организирани стратегии за справяне с болезнени преживявания в предходните отношения на привързаност. Резултатите показват, че лицата със сигурен и избягващ стил на привързаност имат по-положително възприятие за себе си, отколкото тревожно-амбивалентните хора. Същевременно, сигурно привързаните притежават по-балансирана, комплексна и съгласувана структура за себе си, отколкото несигурно привързаните индивиди и лицата с избягваща и тревожно-амбивалентна привързаност.

Системите на привързаност способстват както за изграждането на ефективен емоционален отговор, породен от стимул от заобикалящата реалност, така и за успешното свързване с другите, с цел търсене на подкрепа и опора при недостиг на собствен ресурс за справяне.

Менталните репрезентации са дълготрайни когнитивно-афективни психични структури, които осигуряват шаблони за обработка и организиране на информация, така че новите преживявания биват асимилирани заедно със съществуващите ментални структури. Тези когнитивно-афективни схеми за себе си и другите направляват поведението на индивида, в частност в интерперсоналните взаимоотношения (Blatt and Lerner, 1983) и се развиват през целия жизнен цикъл, като имат съзнателни, несъзнателни, познавателни, афективни и експериментални компоненти, които произлизат от значимите ранни взаимоотношения и преживявания.

1.4. Оценка на привързаността в зряла възраст, психологични и невробиологични корелати на привързаност и личностови разстройства.

Моделите на привързаност често се оценяват и описват в контекста на две независими изследователски традиции: развитийната и социалната психологическа традиция. Първата оценява привързаността посредством Интервю за привързаност при възрастните (Adult Attachment Interview - AAI; George, Kaplan, & Main, 1985), инструмент, който използва въпроси относно преживяванията в детството с основните грижещи се и как тези преживявания са повлияли на вече зрялата личност.

Социо-психологичната традиция, от своя страна използва самоотчети при установяването и изследването стиловете на привързаност посредством въпроси, свързани с индивидуалното отношение или поведение в близките взаимоотношения. Въпреки че първите инструменти за самоотчет използват категориалния модел, базиран на класификациите на AAI

(Hazan & Shaver, 1987), измеренията на тревожността и избягващото поведение, в настоящето, се използват за дефиниране на модел от четири категории (Bartholomew & Horowitz, 1991): сигурен (ниски нива на тревожност и избягващо поведение), свръхангажиран (високи нива на тревожност и ниски нива на изолация/избягване); боязливо-избягващ (високи нива на тревожност и изолация) и отхвърлящо-избягващ (ниски нива на тревожност и високи на избягващо поведение).

Като цяло, употребата на широк спектър от инструменти и експериментални процедури позволява на изследователите да манипулират и улавят психодинамичните процеси, които могат да бъдат трудни за формулиране само с употребата на клинични интервюта. По този начин е възможно идентифицирането на различни когнитивни и емоционални дефицити, свързани с нарушения в привързаността, както и прогнозиране по отношение разгръщането на конкретно личностово разстройство.

Привързаността създава основа за ментализация, рефлексивна функция или процес за интерпретиране на действията на себе си и другите като смислени (Schore, 2001). Ментализацията се свързва с развитието на себе си и е в ядрото на човешкото социално функциониране. В края на втората година системата на привързаност е завършена. Без значение какво се случва след това, привързаността е фиксирана, според някои автори. Разбира се, подобно твърдение бива оспорвано от практикуващи терапевти и консултанти, които използват при лечението на различни личностови разстройства терапии, базирани върху стиловете привързаност.

Съществуват няколко перспективи, използващи магнитен резонанс, които са свързани с мисленето за връзката между привързаността и личностовите разстройства. Една такава перспектива разглежда ментализацията или способността да се разбира собствената личност и другите в термините на менталните състояния, като важен капацитет, спомагащ способността на индивида да функционира в близки взаимоотношения (Fonagy & Bateman, 2008). Според тази отправна точка, ментализацията се появява от отношенията на привързаност и се развива напълно в контекста на сигурната привързаност. Въпреки това, когато връзката на привързаност не е сигурна, конкретно поради травматични преживявания, които са често срещани при гранично личностово разстройство, системата на привързаност може да се превърне в дезорганизирана.

Растящият набор от данни по отношение невробиологичната основа на привързаността и произхождащите от нарушенията във формирането ѝ личностови и когнитивни дефицити,

съдейства както за по-пълното разбиране на редица личностови разстройства, така и за тяхното терапевтиране и овладяване.

1.5. Нарушения в привързаността и личностова психопатология, психотични преживявания, последващо консултиране, терапия и лечение.

Изследванията в областта подкрепят в значителна степен теоретичните постановки, отразяващи припокриването между личностовите разстройства и несигурния стил привързаност. Голямо внимание в литературата се обръща на несигурната привързаност и граничното разстройство (Levy, 2005), както и антисоциално разстройство, в по-малка степен. В рамките на тази литература, негативната връзка между сигурността на привързаността и цялостната личностова патология е установена, но връзката между конкретните личностови разстройства и стиловете несигурна привързаност не е толкова последователна. Откритията както от самоотчетите, така и от интервютата показват, че свърхангажираните лица са склонни към хистрионно, зависимо и избягващо, докато отхвърлящият тип привързаност се асоциира с нарцистично, антисоциално, шизоидно и параноидно личностово разстройство. Боязливият стил привързаност, от своя страна, се свързва с параноидно, шизотипно, избягващо, гранично, obsесивно-компулсивно и нарцистично личностово разстройство. Като цяло, голяма част от изследванията върху психопатология на развитието разглежда как привързаността повлиява върху разгръщането на личностовите разстройства.

Предвид данните от описаните изследвания, на нарушенията, свързани с привързаността, е необходимо да се обърне сериозно внимание, с цел ранна интервенция и поставяне на ясни цели по отношение последващо консултиране и терапевтиране.

Базираните на привързаността подходи при консултиране и терапия до голяма степен разчитат на ролята на консултанта или терапевта като нов, значим и стабилен пристан, към когото индивидът да се обърне и спрямо когото да изгради сигурна привързаност. Същевременно, терапевтичните методи работят по отношение емоционалната регулация на индивида, осмисляне връзката му с околните и подобряване социалното му функциониране. В допълнение се поставя фокус върху индивидуалните нарушения и разбира се, успешната адаптация и изграждането на нов и по-положителен поглед над заобикалящата реалност.

1.6. Привързаност и представа за реалност.

Разработките и изследванията на Джон Боулби (Bowlby, 1944, 1951, 1960, 1969, 1973, 1980) обръщат и особено внимание на събитията от реалността като отделяне, загуба, насилие

и мелтретиране (или излагане на интерперсонална травма) в онтогенезата на психопатологията. По това време фокусът върху значението на реалността допринася за острацизма на Боулби от наложените психоаналитични идеи, които наблягат над субективното преживяване (Fonagy, 2001; Lieberman & Zeanah, 1999). Знаем, че реалността на привързаността може да прекъсне режима на изследване на света. Ейнсвурт идентифицира как това да ти липсва любим човек, възбужда чувството на несигурност. Хърд и Лейк, от своя страна (Heard & Lake, 1997) свързват тази динамика на привързаността с описанието на Уиникът на детската игра, която става твърде тревожна, докато майката не се върне и не поеме нещата в свои ръце. Тази реалност, която до голяма степен е построена в рамките на отношенията на привързаност може да даде познание за външния свят посредством трайно чувство на значимост и удоволствие (или по-негативни качества като опасност, в зависимост от качеството на ранните отношения) (Fonagy & Target, 2007).

Положителните и заплашителните илюзии и изкривявания на реалността притежават своя информативна стойност при терапевтирането и консултирането на индивида. Макар позитивните илюзии да регулират афекта и да редуцират напрежението, като цяло когнитивните изкривявания са дезадаптивни и в дългосрочен план не съдействат за подобряване състоянието и функционирането на лицето. Тепърва предстои натрупване на данни по отношение възприемането на виртуалната реалност и приложението на Теорията на привързаността спрямо себе-изразяването, личната идентичност и обвързването с виртуалните образи и светове.

2. Втора глава. Възприятие за реалност.

2.1. Конструирание на реалността при малкото дете. Формиране на концепция за реалност и идентичност на обектите.

Конструирането на реалността и проблемите, свързани с нейното възприятие са предмет на задълбочено проучване от страна на редица философи, антрополози, психолози, психиатри, и аналитици. Съответно, гледните точки и призмите, през които се пречупва идеята за реалността са многобройни. Дали тя е наблюдаема, измерима и социално конструирана или е създадена в съответствие с нашите структурни реакции спрямо заобикалящата среда, или е продукт на символична дейност, съчетана с оперативно мислене, са само малка част от въпросите, на които все още не е намерен едностранчив отговор. Именно поради това е важно да се отбележи, че поведението спрямо реалността и произтичащите

конфликти между нея и фантазното, е важен ориентир за това как отделният индивид преживява и приписва смисъл на случващото се около и в него.

Външната реалност неизменно се предава чрез субективност. Децата наблюдават своите основни грижещи се, за да научат повече за смисъла на собствените си преживявания (Tomasello, 1999; Tomasello & Haberl, 2003). Както Анна Фройд, посредством своите наблюдения на малки деца по време на война, така и други подобни наблюдения (например при терористични атаки) подкрепят идеята, че травматичното влияние на събития като бомбардировка зависи повече от реакцията на родителя, отколкото от степента на заплаха, шум и паника от страна на непознати и т.н. Осъществяването на връзка, свързването на умовете, в такъв случай е важна предпоставка за споделянето на интереса на другия.

Идеята за споделеното съзнание в детството не е нова. Редица специалисти в областта на развитието подчертават ключовите функции на подобно споделяне Hobson, 2002; Rochat & Striano, 1999; Tomasello et al., 1993; Trevarthen, 1993; Trevarthen & Aitken, 1994). Децата до 12 месечна възраст не просто участват в споделеното внимание, те също активно се опитват да го установят, често просто за да споделят интереса си към нещо. С други думи, детското разузнаване ни учи, че човешката външна реалност по своята същност е споделена, защото е създадена от споделени чувства, споделени намерения и планове. Тази споделена реалност, която е до голяма степен изградена в рамките на отношенията на привързаност, може да даде знание за външния свят като му придаде трайно усещане за значимост и удоволствие (или му припише негативни качества като опасност, в зависимост от качеството на ранните взаимоотношения).

2.2. Психична и материална реалност, споделено съзнание, споделена реалност и ментализация.

Споделената реалност може да бъде определена като усещане, че собствената концепция за реалност кореспондира/съответства добре с тази на останалите. Предвид това, че реалността е силно субективна, това да получиш потвърждение от околните я издига до статуса на обективна реалност. Въпреки че споделената реалност изглежда като подпомагаща благосъстоянието по най-различни начини, най-голямата полза от нея е ролята ѝ в установяването на живота като смислен.

Външният свят изглежда като свят на субективности. Той изисква същата комбинация от интрапсихично и интерсубективно осъзнаване както това на вътрешния свят. Разбирането за развитието на стойността на външната реалност може да спомогне за разбирането на

специфични проблеми, с които клиницистите се сблъскват. При нормалното развитие, външната реалност поддържа и се корени в усещането за споделено съзнание с обекта, съгласуване, което е толкова близо до природата на нещата, че независимата перспектива не може да бъде идентифицирана.

2.3. Норма и патология при възприемането на реалността, изкривявания във възприемането на реалността и методи за корекция възприятието за реалност.

Десетилетия наред, изучаването на психологически здравия човек се фокусира основно върху необходимостта от точно възприятие на реалността. В рамките на теоретичното разнообразие, една от господстващите позиции, е че психически здравият човек е този, който поддържа близък контакт с реалността. По правило, възприятието на реалността се възприема като здраво, когато това, което индивидът вижда, кореспондира на това, което реално е там. Субективността на човешкото възприятие за реалност предполага илюзии и „грешки“ във възприятието, както и „предоговарянето на реалността“ да бъдат определяни като част от широкия спектър на нормативното функциониране. Същевременно, съществуват и т.нар. системни грешки, както и пълна откъснатост от и сериозни изкривявания на реалността, които са предмет на изследване и третиране от страна на теоретици и практики в областта на психиатрията и клиничната психология.

Латентните състояния на съзнанието и сериозните изкривявания на реалността като налудности и халюцинации, могат да бъдат причинени както от травми, нанесени в непосредствената среда, така и от генетичната предразположеност на индивидите към погрешно приписване на значение на външни предмети. Тези нарушения водят след себе си сериозни последици по отношение безопасността на засегнатите лица, тяхното самостоятелно функциониране и качество на живот, което от своя страна налага ранната оценка, диагностика и съответно корекция и третиране на дисфункционалните възприятия.

Съществуват различни отправни точки относно начините за корекция на нарушенията във възприемането на реалността. От съществено значение при много от методите е създаването на безопасна среда и сигурни отношения с терапевта или консултанта, както и осигуряването на свободно пространство за изразяване на индивида. Особено внимание се обръща и на възстановяването на възприятието за време и степента на реалност, приписана на травматичното събитие. Увеличава се броят на изследванията, които се обръщат и към алтернативни методи за оценка и третиране на нарушенията, свързани с възприятието на реалността, какъвто се явява виртуалната реалност.

2.4. Същност и приложение на виртуалната реалност и пристрастеност към интернет, онлайн игри и виртуална реалност.

Виртуалната реалност (VR) е нова технология, състояща се от графична, интерактивна, триизмерна, компютърно генерирана среда, в която потребителят не само има усещането, че физически присъства във виртуалния свят, но и че той/тя може да взаимодейства с него. Виртуалната реалност, същевременно, предлага потенциал за разгръщането на среди за тестване и обучение на лица, които среди да позволяват прецизен контрол върху комплексни стимули, посредством които да се оцени с точност човешкото когнитивно и функционално представяне (Rizzo and Buckwalter, 1997).

Освен изследвания по отношение възприятията сред здрави контроли и шизофренно болни пациенти, редица програми оценяват и третираш шизофренните симптоми (параноя, когнитивни и социални дефицити) посредством различни приложения от виртуалната реалност. Тя осигурява естествен контекст, близък да реалния и преодолява някои ограничения при оценката и третирането на когнитивните и социални дефицити (Macedo, Marques & Queiros, 2014). Виртуалната реалност изглежда разгръща едно по-сигурно пространство, отколкото реалната среда, особено по отношение емоционални проблеми като фрустрация след провал и грешки. Инструментът също така позволява наблюдаването на поведението и изпълнението на сложни задачи в динамична среда, което допринася за промяната на параметрите в реално време, от страна на терапевта.

Разбира се, виртуалната реалност притежава и редица ограничения, които е необходимо да се имат предвид. „Усещането за реалност“ не означава задължително, че човек вярва в „тази реалност“, а по-скоро, че възприятието е достатъчно, за да предаде реалността, въпреки че собственото знание на възприемащия го възпира да вярва в това. Виртуалната реалност, същевременно, би могла да произведе вторични ефекти като дезориентация, невро-вегетативни симптоми като замаяност и дезориентация, в по-редки случаи и очно-моторни нарушения. Тепърва предстои натрупването на данни в тази област.

Втора част. Емпирично изследване на възприятието на реалността като индикатор за стил на привързаност при софтуерни специалисти.

1. Първа глава. Постановка на изследването

1.1. Предмет, обект, хипотези и задачи на емпиричното изследване.

Предмет на настоящото изследване е възприятието на реалността като индикатор за стил на привързаност при софтуерни специалисти в термините на Теория на привързаността,

идеята на Мери Ейнсуърт за Странната ситуация и системи на привързаност. Целта на разработката е посредством приложението на три методики – две проективни, чиито резултати, с цел обобщение, ще бъдат прекодирани в количествени данни и един сам по себе си количествен метод, да се проследи до каква степен възприемането на реалността и взаимодействието с околните и света биха били достатъчно отчетливи индикатори за стиловете на привързаност сред извадка от софтуерни специалисти.

Обект на изследване. В изследването участват 81 лица, които се реализират професионално в областта на софтуерната разработка. 85 е общият брой на хората, попълнили онлайн тест, съдържащ количествената методика BORRTI, 82 ИЛ рисуват изображения по символите от Рисувателния тест на Вартег (Wartegg-Zeichentest) и съответно 81 преминават успешно през проективната методика Adult Attachment Projective Picture System - AAP. Съответно, за целите на разработката се приемат резултатите на всички, които са преминали успешно и през трите методики на изследването, тоест на 81 лица. Предвид факта, че сферата на работа е софтуерната индустрия, очаквано е мнозинството от изследваните лица да са от мъжки пол. В конкретното изследване 16 са изследваните лица от женски и съответно 65 от мъжки пол (19,8% жени и 80,2% мъже) Средната възраст на изследваните лица е 30.049 години, като най-младият участник е на 23, а най-възрастният на 41 години (и двамата са от мъжки пол).

В допълнение, сред изследваните лица 10 са със средно образование (12,3%), което предполага или да разчитат на допълнителни курсове и сертификация, или са в процес на завършване на образованието си във висше учебно заведение. От 71 висшисти, 35 лица са със завършена бакалавърска степен (43,2%) и съответно 36 (44,4%) притежават магистърска диплома. В изследването не бе изискване да се посочи специалността на лицата в посещенията от тях университет.

Тъй като всяко изследвано лице бе вписало специфична длъжност като Софтуерен инженер, Софтуерен разработчик, Консултант мобилни приложения, Програμισит и т.н., за целите на изследването всички 81 ИЛ ще бъдат разглеждани като софтуерни специалисти и няма да бъде установявано допълнително разграничение по тази променлива. По отношение годините опит на заеманата длъжност, изследваните лица посочват от 9 месеца до 17 години стаж в областта. Средният опит на изследваните лица в областта е 5.9704 години. Националността на всички изследвани лица е българска и към момента всички те работят и пребивават в гр. София. По отношение семейното положение, разграничението бе сведено до две групи – обвързани и необвързани. От 81 изследвани лица - 43 са необвързаните (53,1%) и 38 са обвързаните (46,9%).

Основни хипотези на емпиричното изследване. Обосновка на издигнатите хипотези.

- 1) Очаква се изследваните, посредством Рисувателния тест на Вартег (*Wartegg-Zeichentest*), лица да изобразяват картини, типични за клинично здрави лица, в които не фигурират изображения, свидетелстващи или даващи индикации за форма на тежка личностова патология. Изследваните лица са клинично здрави индивиди (без история за хоспитализация, поради психични заболявания, функциониращи и без данни за други психични разстройства).
- 2) Предполага се, че стилът на привързаност у изследваната извадка ще бъде преобладаващо и тенденциозно несигурен, като се очаква преобладаващият несигурен стил на привързаност да бъде *Отхвърлящ*, следван от *Свърхангажиран* и *Нерешен* (дезорганизиран). Предвид избора на професия, включващ конструиране на алтернативна, виртуална реалност се очаква водещият стил на привързаност да бъде по-скоро *Отхвърлящ*, тъй като той включва в себе си известно „отдръпване“, омаловажаване на личните отношения, за сметка на професионалните, както и недоверие към средата като цяло.
- 3) Вероятно е изследваните лица да се отличават със средни стойности, които да не надхвърлят нормата, определена за всяка от подskalите на инструмента *BORRTI*. В частност, лицата ще демонстрират най-високи средни и максимални резултати по подskalите *Отчужденост*, *Егоцентризъм*, *Несигурна привързаност*, *Социална некомпетентност*. Предполага се, че голяма част от изследваните лица ще демонстрират несигурна привързаност, в частност *Отхвърляща*, което предопределя по-високи показатели по подskalите, обвързани с Обектните отношения.
- 4) Очаква се стилът на привързаност да предопределя начина, по който бива възприета реалността, като в конкретния случай се допуска вероятността несигурните стилове привързаност да водят до нарушения или смущения по отношение възприетата реалност и адаптацията спрямо нея. По-конкретно, очаква се лицата с несигурна привързаност да имат по-високи средни и максимални резултати по показатели като *Отчужденост*, *Несигурна привързаност*, *Егоцентризъм* и *Социална некомпетентност* от скалата за Обектни отношения на методиката *BORRTI*. Високите резултати и по четирите подскали могат да се считат за индикатори за несигурен стил привързаност и потенциални личностови разстройства, според изследвания в областта (Briere & Hodges, 2010; Hadley et al., 1993; Regehr et al., 2002).
- 5) Очаква се семейният статус и годините трудов опит на изследваните лица в сферата да се явяват единствените демографски характеристики, асоцииращи се с резултатите от подskalите на *BORRTI* и съответно получените от инструмента *AAP* данни. Предполага се,

че семейният статус би повлиял възприятието на лицата за реалността и би дал допълнителна информация относно качествата на взаимоотношенията с партньора или липсата на подобни. От друга страна, годините опит в сферата биха могли да се асоциират с повишаването или понижаването на резултатите по BORRTI и съответно да демонстрират до известна, макар и силно ограничена от други фактори, степен, влиянието на специфичната работна среда върху част от личностовите специфики на изследваните софтуерни специалисти.

Основни задачи на изследването:

- 1) Да се изследва влиянието на стиловете привързаност спрямо представата за реалността и по какъв начин всеки един от несигурните стилове предопределя възприятието за заобикалящия свят.
- 2) Да се определи по какъв начин корелират една с друга всяка от трите подадени методики и техните скали и подскали една с друга.
- 3) Да бъдат разкрити спецификите на отделните стилове привързаност в рамките на изследването, посредством влиянието и взаимосвързаността им с резултатите от останалите използвани методики.
- 4) Да се изясни какво е влиянието на демографските характеристики и съответно връзката им с получените резултати по скалите на AAP и подскалите на BORRTI.

1.2. Методически инструментариум и процедура на изследването - Рисувателен тест – Вартег, Проективна система от рисунки за оценка на привързаността при възрастни - Adult Attachment Projective Picture System – AAP и Въпросник на Бел за обектни отношения и тестване на реалността - Bell Object Relations and Reality Testing Inventory - BORRTI.

Рисувателен тест – Вартег.

Рисувателният тест на Вартег (The Wartegg Zeichen Test - WZT или Wartegg Drawing Completion Test) е представен от Ериг Вартег (Ehrig Wartegg, 1939) като метод за личностна оценка в рамките на Гещалт психологичната традиция в Лайпцих, Германия. Тестът на Вартег се състои от бланка - стандартен лист А4 с 8 квадрата с размери 4 на 4 см в две редици, разположени в горната половина на листа. По един опростен знак се поставя във всеки един от 8-те квадрата. Задачата за всеки индивид е да допълни рисунките, използвайки знаците във всеки от квадратите и след това да даде кратко описание на всяка нарисувана картинка. В

допълнение, инструкциите на Рисувателния тест на Вартег са лесни за разбиране, за разлика от много други общоприети проективни тестове. Повечето лица успяват да го попълнят за 10-15 минути, а обработката на резултатите трае приблизително 30 минути (Crisi & Dentale, 2016).

Методиката е прилагана и в предходна разработка (магистърска теза) под супервизията на проф. д.пс.н Ваня Матанова (Цветанова, 2015), инструкции и обучение за приложението на Рисувателния тест на Вартег са засегнати в обучението по Клинична и консултативна психология в магистърската програма на СУ „Св. Климент Охридски“ (Петкова, П., лекционен курс по Проективни методи в клиничната практика, 2013).

Проективна система от рисунки за оценка на привързаността при възрастни - Adult Attachment Projective Picture System - AAP

AAP или Adult Attachment Projective Picture System – е насочена към изследването на възрастни и юноши проективна класификационна система, базирана върху анализите на отговорите на стандартизирани картинни стимули. Инструментът е разработен с цел да осигури на изследователи и клиницисти методика с конструктивна валидност, която запазва фокуса върху менталните репрезентации и защитното процесирание, които са основни характеристики в Теория на привързаността (Bowlby, 1969, 1980; Cassidy & Kobak, 1988; George & Solomon, 2008; George & West, 2004; Main, Kaplan, & Cassidy, 1985; Solomon & George, 1996). AAP е „пригоден и удобен за потребителско използване“ по отношение ресурси и обучение; администрацията, транскрибирането и класификационният процес, сами по себе си, са ускорени. Наръчникът, посредством който изследователите обработват индивидуалните случаи, съдържа класификационните критерии, необходими за идентифициране на четири групи на привързаност сред възрастните: Сигурен (Secure - F), Отхвърлящ (Dismissing - Ds), Свърхангажиран (Preoccupied - E) и Нерешен (Unresolved - U). AAP се състои от 8 илюстрации, като първата е „подгряваща“ и не влияе върху крайните анализи и оценки на стила привързаност. Картините показват силуети и фигури на деца и възрастни в самостоятелни и диадни отношения. Администрирането, оценяването, анализа и интерпретацията на данните биват предварително представени като част от лекционен материал, преподаван по време на десет-дневен семинар от проф. Каръл Джордж. След сертифицирането, посредством достигане на минимум 80% надеждност при кодирането на 50 случая на английски език, сертифицираният изследовател има право да анализира и кодира „собствените“ си случаи.

Въпросник на Бел за обектни отношения и тестване на реалността - Bell Object Relations and Reality Testing Inventory - BORRTI.

Въпросникът на Бел за обектни отношения и тестване на реалността - Bell Object Relations and Reality Testing Inventory (BORRTI) е инструмент, базиращ се на задълбочени клинични прозрения, психоаналитично мислене и съвременно усъвършенстваната емпирична психологическа оценка. Процесът по създаването на BORRTI като инструмент започва през 1976 година от Морис Д. Бел (Bell, 1976), който е силно впечатлен от работата на Белак, Хървич и Гедиман (Bellak, Hurvich, Gediman) по отношение оценката на его функционирането. Данните, получени от BORRTI служат за оценка на личностови характеристики, подпомагат диагностицирането, добавят стойност и осигуряват информация относно уместността на конкретни терапевтични подходи, като същевременно предвиждат заплахите спрямо терапевтичните отношения. BORRTI е самооценъчен въпросник, който се състои от 90 описателни твърдения, на които изследваното лице отговаря с „вярно“ или „невярно“, според свои „най-скорошни преживявания“. Резултатите се разпределят в 4 подскали Обектни отношения - Отчуждение, Несигурна привързаност, Егоцентризъм и Социална некомпетентност и 3 подскали за Тестване на реалността - Несигурност на възприятието, Халюцинации и илюзии и Изкривяване на реалността. И двете скали – за Обектни отношения и Тестване на реалността са представени от по 45 айтема. Инструментът е предназначен за изследване на лица над 18 годишна възраст. По отношение клинични извадки, BORRTI се използва при лица с хранителни, афективни и тревожни разстройства, пост-травматично стресово разстройство, зависимости към психоактивни вещества, шизофрения и всички личностови разстройства. За целите на конкретното научно изследване е получено одобрение на превода на български език на методиката и съответно бива издаден поименен лиценз за автора, от страна на компанията WPS (Western Psychological Services), притежаваща правата над инструмента. Тъй като BORRTI е базиран на самоотчетите на изследваните лица, той предполага наличието на специфични за този метод ограничения.

Процедура на изследването.

На всички изследвани лица се съобщава, че ще участват в изследване, което е свързано с личностовото функциониране и възприятие за реалност при софтуерни специалисти. На участниците е обяснено предварително, че посочените от тях данни и информация ще бъдат използвани само за целите на конкретната разработка и съставянето на дисертационния труд, като се запазва тяхната пълна анонимност. Данните за изследването са събирани в периода

месец август-ноември, 2017 година. На всички изследвани лица се изпраща линк към онлайн анкета: <https://goo.gl/forms/BmtCiI5SYjllW4VG2>. Инструкциите указват те да впишат демографските си характеристики - пол, възраст, образование, професия, години опит (стаж), семейно положение, националност, както и да отбележат дата на попълване и да посочат свое ИД (ID – инициали, номера, прякор), имейл или имена, с цел данните от теста да бъдат обвързани с тези, получени от другите две методики – отново е упоменато изрично, че се гарантира тяхната конфиденциалност. Всички полета са отбелязани като задължителни за попълване. След вписването на демографските данни следва методиката BORRTI, която е преведена от четирима независими преводачи (клинични психолози) и в следствие на обсъждане и сравнение между преводите бива избран един, който се приближава най-пълно до оригинална и е максимално разбираем за изследваните лица. След попълването на теста онлайн следва прилагане на методиката AAR. Всяко изследвано лице бива интервюирано и съответно записвано с диктофон (посредством приложение на телефон Samsung). AAR интервюто се състои в последователно представяне на 8 картинки в определен ред, като се започва с подгриваща или т.нар. Неутрална, изобразяваща две деца (едно изправено и едно приклекло/приседнало), които си играят с топка. Тази картина не се кодира в последващ анализ и не взема участие в резултатите. Следва представяне на останалите седем изображения. Задачата на изследваните лица е да конструират истории по всяка от осемте илюстрации и по този начин да демонстрират капацитета си за разработване на стратегии в отсъствие на фигури на привързаност (в самостоятелните картини като Пейка и Прозорец) и същевременно разкрият собствения си капацитет за действие и интегритет. В диадните картини (в които има повече от една фигура) се разглежда до каква степен сцените в разказите описват синхрон, реципрочност в отношенията, чувствителност и взаимност между героите и фигурите на привързаност (George and West, 2012). Разказите, конструирани от изследваните лица биват свалени от записващото устройство (диктофон към телефон) и транскрибирани, за да бъдат анализирани в следствие. *С цел запазване интегритета на методиката и изразяване на необходимото уважение към проф. Каръл Джордж (един от създателите на метода), бланките с анализите на изследваните лица няма да бъдат включени в Приложение, по нейно лично настояване.* В следствие дискусия с проф. Джордж, разказите биват конструирани и транскрибирани на български език, като тези от тях, които предизвикват допълнителни въпроси след анализа им са преведени и изпратени до нея за второ мнение. Последната част, която бива представена на изследваните лица, е Рисувателният тест на Вартег, който някои лица предпочетоха да направят в момента на изследване, а други „за домашно“. С цел „комплектоване“ на данните от трите методики, лицата биват помолени да

отбележат своите инициали и съответно им бе даден определен номер, за да бъдат отграничени едни от други.

2. Втора глава. Анализ на получените резултати.

2.1. Анализ и обсъждане на данните от емпиричното изследване.

Анализ на данните, получени посредством прилагането на Рисувателен Тест – Вартег (Wartegg).

Изследваните посредством Рисувателния тест на Вартег лица, изобразяват основно рисунки, които са типични за клинично здрави индивиди. Всички участници в текущото изследване успяват да вложат смисъл в рисунките, в частност, обвързаните с разкъсаност на мисленето, т.нар. шизофренни теми в Рисувателния тест на Вартег. В допълнение, изследваните лица не излизат от очертанията, спазват инструкциите и с внимание и прилежност изпълняват зададената задача. В техните картини изключително рядко се наблюдават деанимирани образи, които биха могли да свидетелстват за потенциален конфликт с околните, незрялост в мисленето или деструктивна, шизофренна представа за света и другите.

Същевременно, изследваните лица представят в рисунките си геометрични фигури, графики и символни знаци, но те не преобладават над изображенията на лица и човешки фигури (31 изобразяват фигури и символи, а 55 ИЛ включват в рисунките си човешки образи). Тези данни биха могли да свидетелстват за социална ангажираност, лекота в и желание за общуване с околните, но същевременно могат да илюстрират силно желание за свързаност с другите, което по някакви причини е блокирано от определени обстоятелства, ако същевременно образите са по-скоро статични. От друга страна, рисуването на символи и геометрични фигури говори за интерес към абстрактното, ексцентричното и мета-идеите, макар и в повечето рисунки на изследваните лица да се наблюдава по-скоро практичност и земност.

Най-трудните символи за изследваните лица са шизофренните, както и тази на депресията. Съвсем естествено е за клинично здравите индивиди да изберат като последни картините, в които трябва да бъде открит и построен наново „мост“ на смисъла над символите за разрушение и разкъсаност. Символът на депресията до голяма степен подсказва за проблем, който изследваните лица оставят за финал. Възможно е „отлагането“ на рисуването по този елемент да символизира отлагането на нерешен проблем или да бележи моментното състояние

на изследваните лица по време на проучването. Като най-труден за софтуерните специалисти се отличава символът на нежността и съответно най-голям брой от тях избират да рисуват по него в края на задачата. Възможно е този резултат да свидетелства за романтична криза в отношенията между изследваните лица и половинките им. Същевременно може да се предположи, че в момента на изследването, тази област от живота им не е сред приоритетните за тях.

Не на последно място, символите, свързани с перспективата и движението, не се оказват сред първите, т.е. най-лесни за асоцииране сред изследваните лица, но и двата са избрани като най-малко затрудняващи. Резултатите разкриват идеята за перспективата и движението като за нещо възприето като даденост спрямо конкретния момент от личностовото и професионално развитие на изследваните лица. За тях обаче сигурността се явява тема, която е най-лесно разпознаваема и би могла да бъде свързана с различни личностови особености на лицата, както и със социокултурния климат, в който пребивават. В обобщение, изследваните софтуерни специалисти демонстрират резултати, които са в норма и не конструират изображения, свързващи се с конкретна патология или психично разстройство. Въпреки спецификите на администриране и последващ анализ на методиката, както и разделението на лицата, с цел определяне на водещите тенденции в техните изображения, може да се счита, че сред изследваните софтуерни специалисти по-скоро не се наблюдават тревожни резултати, като същевременно се имат предвид специфичните личностови черти и особености, които могат да се наблюдават при тях по определени показатели.

Анализ и сравнение на данните, получени посредством прилагането на Проективна система от рисунки за оценка на привързаността при възрастни - Adult Attachment Projective Picture System – AAP.

След подробна обработка на получените данни, които биват транскрибирани и анализирани според изискванията на ръководството (AAP Manual) и проведеното обучение и сертификация за използване на методиката, са осъществени допълнителни проучвания с цел верифициране на данните. Проф. Каръл Джордж оказва съдействие при проверка анализа на някои от по-специфичните и трудни за обработка случаи, след като преведени откъси от информация биват представени на вниманието ѝ. Моменти от транскриптите, които са сравнително трудни за анализ, също са ревизирани, тъй като за първи път се реализират на български език. След анализирането на 81 случая, данните биват въведени в IBM SPSS Statistics – Версия 20. Важно е да се отбележи, че методиката AAP за първи път се прилага в

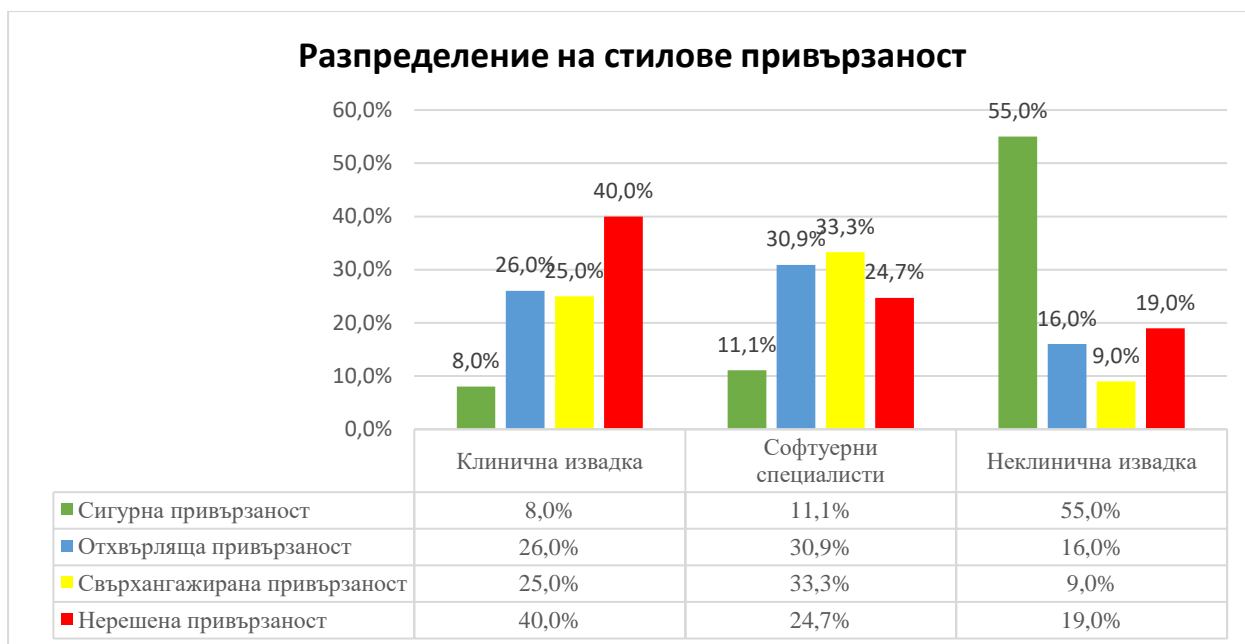
български условия и следователно е препоръчително резултатите да бъдат разглеждани с необходимото внимание и критичност. След въвеждането на данните и приложен честотен анализ, резултатите показват, че най-голям брой изследвани лица са тези със Свърхангажиран стил привързаност - 27 души или 33,3%, следвани от почти същия брой лица с Отхвърлящ стил – 30,9% (25 души), 24,7% с Нерешен стил (20 лица) и съответно едва 9 души или 11,1% демонстрират Сигурен стил привързаност (Таблица 1).

Таблица 1. ААР Стил на привързаност – честотно разпределение

	Честота	Процент	Валиден процент	Кумулативен процент
Сигурен стил	9	11,1	11,1	11,1
Отхвърлящ стил	25	30,9	30,9	42,0
Валидни Свърхангажиран стил	27	33,3	33,3	75,3
Нерешен стил	20	24,7	24,7	100,0
Общо	81	100,0	100,0	

За сравнение - в мета-аналитичната оценка на подобни изследвания, осъществени от Ван Ижзендорн и Бакерманс-Краненбург (Van Ijzendoorn and Bakermans-Kranenburg, 1999) в неклинични групи 55% от лицата се характеризират със Сигурна привързаност, 16% с Отхвърляща, 9% са Свърхангажирани, а 19% са класифицирани с Нерешена привързаност. Клиничната извадка, от своя страна се характеризира със следното разпределение – 8% от лицата са със Сигурна привързаност, 26% с Отхвърляща, 25% със Свърхангажирана и съответно 40% - с Нерешена. Видимо, във втората извадка е налично съществено предимство от страна на несигурните и нерешени стилове привързаност (Kissgen and Franke, 2016).

Графика 1 – ААР – Сравнение между разпределение стиловете на привързаност сред клинична, неклинична и настояща извадка от ИЛ (софтуерни специалисти).

В Графика 1 се наблюдават ярки прилики и съответно различия между резултатите в трите групи изследвани лица. Видимо, разпределението на Сигурния стил привързаност е в пъти по-слабо в клиничната (8%) и настоящата група ИЛ, състояща се от софтуерни специалисти (11,1%), в сравнение с неклиничната извадка, в която са включени психично здрави контроли (55%). От друга страна, разпределението на Нерешения стил привързаност при софтуерните специалисти се доближава повече, макар и леко да надвишава, разпределението при неклиничната извадка от здрави контроли. И докато сред двете групи около 20-25% от ИЛ се характеризират с подобен стил привързаност, то при клиничната група, разпределението им достига 40%. От графиката може да се заключи, че настоящата извадка от софтуерни разработчици притежава специфики, доближаващи се както до тези на лицата от контролна група (разпределение на нерешен стил привързаност), така и до индивидите от клиничната група ИЛ – разпределение на сигурен стил привързаност. Специфичното за настоящата група от ИЛ е разпространението на лицата с Отхвърляща и Свърхангажирана привързаност. Индивидите с подобни стилове несигурна привързаност надвишават процентното разпределение (30,9% Отхвърлящ стил и 33,3 ИЛ със Свърхнагажиран стил) както спрямо контролната група (съответно 16% и 9%), така и по отношение на клиничната (26% и 25%). За разлика от другите две групи, в тази от софтуерни специалисти Свърхангажираният стил се явява по-разпространен от Отхвърлящия, макар и нивата на различие между двете да са малки, като съответно близкото процентно разпределение между двата стила се наблюдава и при клиничната извадка, където процентите между Свърхангажираният и Отхвърлящ стил са почти еднакви сред ИЛ (25% и 26%). Разбира се, сравнението между трите групи е по-скоро условно, тъй като данните относно клиничната и

контролната група са продукт на мета-анализ на редица подобни изследвания. Същевременно те са ценен ориентир, тъй като са базирани на методиките ААР и ААІ (Adult Attachment Interview) и представят съвременен и обширен поглед върху събраните дотук данни относно стиловете привързаност сред различните групи изследвани лица.

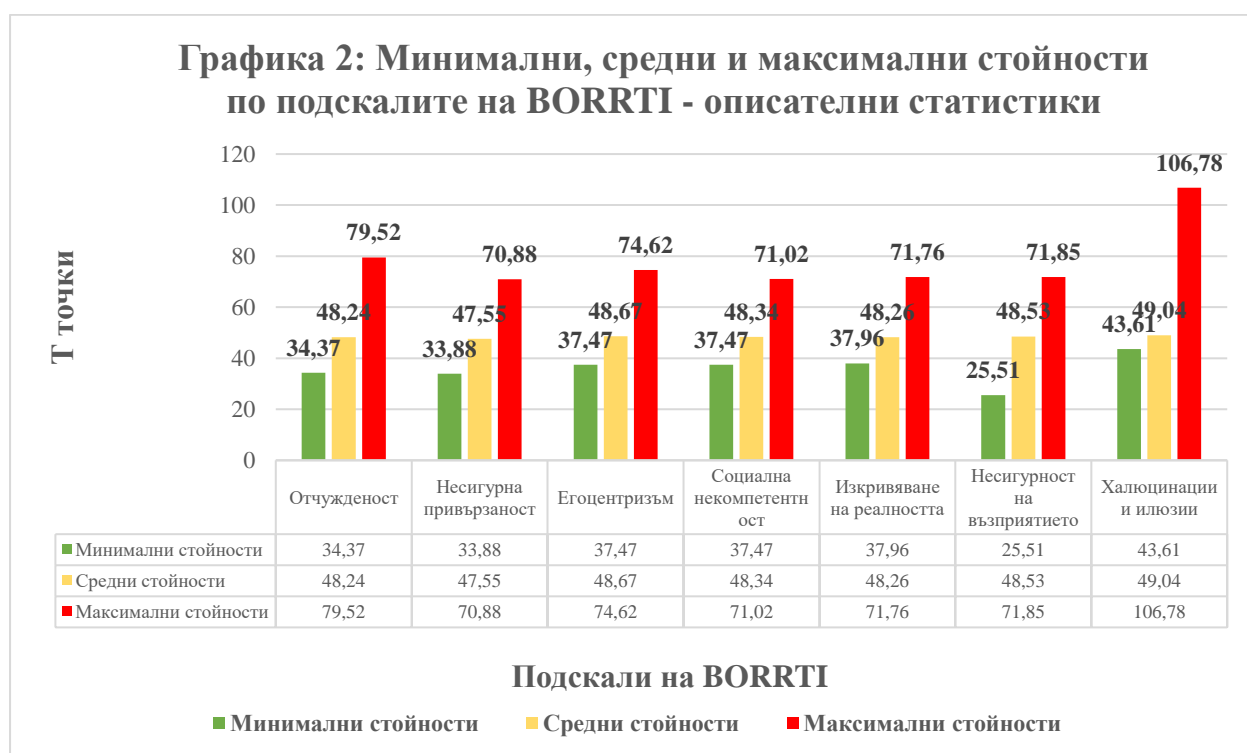
В обобщение, почти 90% (88,9%) от лицата се класифицират с несигурен стил привързаност. Същевременно, последващото очакване, че най-голямата част от извадката софтуерни специалисти ще попада сред лицата с Отхвърлящ стил привързаност не бе потвърдено. Макар и с малка разлика в крайния резултат, по-голямата част от изследваните лица демонстрират на първо място Свърхангажирана привързаност, следвана от Отхвърляща и Нерешена привързаност. Резултатите потвърждават и предположението, че лицата със Свърхангажирана привързаност и тези с Отхвърлящ стил са почти идентични като разпределение сред извадката от софтуерни разработчици, което би могло да се дължи на различни фактори и прилики между двата стила привързаност (липса на синхрон с фигурите на привързаност, недостатъчен капацитет за действие и ментализация, липса на сегрегирани системи). Лицата с Нерешен стил привързаност са на трето място сред останалите три стила, вместо на четвърто, което доближава текущата извадка по-скоро до клиничната група (сравнение, посредством мета-анализ на случаи, изследвани посредством ААР), отколкото до контролната. В допълнение, основната и най-често срещана тема на нерешените сегрегирани системи в историите на лицата от конкретната извадка е темата смърт/загуба и съответно нерешен траур, както бе прогнозирано. Отново очаквано, на второ място в разказите на изследваните лица с Нерешена привързаност е мотивът за изолацията и празнотата, който се свързва с недоверие в средата и крайна форма на отчужденост и самота. Темите на сегрегирани истории се обуславят от картините, в които се срещат те, но в случая като най-често обвързана със сегрегирани системи се явява картината Пейка, по-скоро изразяваща самота и изолация, докато картина Гробище не предизвиква асоциации, обвързани с траур и загуба така, както картината Линейка. Събраните данни и получените в следствие на обработката резултати дават ценни отправни точки и материал за сравнителен анализ с други изследвания посредством методиката ААР, като допълват информацията, свързана с привързаността и спецификите ѝ в конкретната извадка от изследвани лица.

Анализ и сравнение на данните, получени посредством прилагането на Въпросник на Бел за обектни отношения и тестване на реалността - Bell Object Relations and Reality Testing Inventory – BORRTI.

Данните, събрани посредством онлайн формата в google docs (линк към формата - в описание на процедурата на изследването), са подложени на редица статистически анализи, отново посредством IBM SPSS Statistics – Версия 20. След прекодиране на променливите, с цел приписване на определени тегла (от 1 до 3) на съответните твърдения и отчитане индекса на несъгласуваност на данните в определени двойки твърдения, от изследването са премахнати резултатите на 10 ИЛ. Техните показатели по скалата за несъгласуваност надвишават допустимите нива и съответно на резултатите липсва необходимата достоверност за последващ анализ (това важи единствено при анализите и изводите, отнасящи се до инструмента BORRTI и корелациите между него и останалите две методики). Вследствие прекодирането на айтемите, техният брой нараства до 255. При прилагането на статистически анализ на айтемите за надеждност се установява, че стойността на Алфата на Кронбах е 0.729, което попада в препоръчителните стойности за коефициента (диапазон 0.70-0.90) (Ганева, 2016). По отношение отделните скали на инструмента, скала Обектни отношения, включваща 4 подскали, се отличава с Алфа на Кронбах 0.774. Скала Тестване на реалността, в която са включени 3 подскали, притежава стойност от 0.678, която се доближава до препоръчителните граници, въпреки че е по-ниска от тази на скала Обектни отношения, което вероятно се дължи на по-малкия брой подскали в съответната скала.

След събирането на точките за всяка подскала, суровите резултати биват превърнати в Т точки, с цел приложение на последващите статистически анализи. Започвайки с описателните характеристики към BORRTI и подскалите към двете скали, от резултатите е видимо, че средните общи стойности при изследваните лица по всяка от подскалите са в рамките на нормата – под 60 Т точки, като при подскала Халюцинации и илюзии нормата е под 65 Т точки. Средните стойности за извадката, показани на Графика 2, съвсем естествено попадат в нормата за конкретната група, като между отделните подскали съществува малка разлика. Учудващо в случая е, че най-високи средни резултати са получени по подскала Халюцинации и илюзии, което вероятно се дължи на високите резултати на единични участници в изследването. Значително по-високото стандартно отклонение потвърждава подобна хипотеза. Необходимо е да се има предвид и това, че нормата тук е над 65, а не над 60Т точки. Повишените нива по тази подскала (над 65 точки) предполагат наличието на халюцинаторни преживявания и налудности от различни видове. Тази подскала идентифицира измерение на его-функционирането, включващо тежко скъсване с реалността (Erasmus, 2016). Максималните стойности на подскалата за извадката, се равнява на 106,78 точки, докато при останалите подскали те варират между 71,02 и 79,52.

От друга страна, най-високите резултати по скалата Обектни отношения (съдържаща 4 подскали) и втората подскала с най-високи средни стойности е подскала Егоцентризъм. Лицата с високи показатели по тази подскала са себецентрирани и не се интересуват от чувствата на другите (Bell, 1995, стр. 12). В отношенията с околните се наблюдават три основни нагласи: липса на доверие, манипулация с цел лична облага, както и разглеждане на другите като „съществуващи само по отношение на себе си“ (цитат по Bell, Bellington & Becker, 1986). Високите стойности са най-често срещани сред извадки от хоспитализирани лица с Гранично личностово разстройство.

Тази подскала демонстрира „значителна корелация с патологичните Обектни отношения в ранните спомени на индивидите от психиатрична извадка (цитат по Bell, Bellington & Becker, 1986). В допълнение, резултатите от BORRTI предполагат, че предходна история на семейна дисфункция може да доведе до затруднения в доверието и интимността, както и възглед за себе си като за недостоеен (Hadley et al, 1993).

По-високите стойности на подskalата отразяват по-сериозно нарушение (Т-показатели по-високи или равни на 60) (Fanning et al, 2012). Най-ниски средни стойности, изненадващо, притежават лицата по подскала Несигурна привързаност, което е интересен феномен, тъй като близо 90% от ИЛ са класифицирани с именно несигурна привързаност по ААР. Редно е да се има предвид, че едната методика е изцяло проективна (качествена), докато другата е самоотчетна, количествена методика. В термините на BORRTI подskalата се отнася до индивидите, които са изключително чувствителни към отхвърляне и лесно могат да бъдат

наранени от другите. При тях се наблюдава „отчаяно желание за близост“ (Bell, 1995, стр.12). Загубата, самотата и раздялата не се понасят добре от тези лица. Тревогата, вината и тревожността са ключови особености на взаимоотношенията на тези хора с останалите. Техните връзки често се превръщат в интензивни садомазохистични отношения (Bell, Bellington & Becker, 1986).

С отличаващо се ниски резултати по минимална стойност на подskalите се явява подскала Несигурност на възприятието, докато средните и максимални резултати не се отличават сериозно от останалите подскали. Високите показатели по тази подскала са индикатор за силно съмнение спрямо собственото възприятие за вътрешна и външна реалност. Лицата с подобни стойности са объркани от собствените си чувства и от поведението и чувствата на другите. Социалната им преценка може да бъде слаба, тъй като те биват „препъвани“ от междуличностни събития, които не знаят как точно да интерпретират. Индивидите със завишени нива по тази подскала често изпитват крайна амбивалентност и не са способни да вземат решение дори за елементарни въпроси. Склонни са да използват отричането като основна защита срещу силната тревожност, която изпитват при сблъсък с противоречие (Bell, 2005). В конкретния случай, ниските минимални стойности показват, че част от лицата, попълващи въпросника, демонстрират категоричност по отношение начина, по който възприемат реалността. Това се отнася и до подskalите Несигурна привързаност и Отчужденост, където макар и в по-малка степен, индивидите в настоящото изследване отчитат, че не отговарят на посочените характеристики.

В обобщение, цялостния профил на изследваните софтуерни специалисти не свидетелства за каквито и да е проблеми, свързани с характерова патология, нестабилност и социално отдръпване, както и изкривяване по отношение възприемането на реалността. Високите резултати по някои от подskalите са обвързани с единични резултати, което е видимо от честотното разпределение по всяка отделна подскала от скалата Тестване на реалността. Резултатите са в съзвучие с идеята, че показанията в норма са очаквани при неклинична извадка, в която няма история за конкретни личностови или психиатрични разстройства. Същевременно, както вече бе отбелязано, резултатите по скала Обектни отношения и по съответните подскали също са в рамките на нормата за инструмента. Валидността на BORRTI е значителна при сравняване на доброволци от контролна група с пациенти, диагностицирани с гранично личностово разстройство, афективно разстройство и шизофрения (Bell, 1995a). (Mallinckrodt et al, 2005). Изследванията, използващи BORRTI, откриват значително по-високи нива на нарушение по отношение тестването на реалността и обектните отношения сред хора, диагностицирани с шизофрения, в сравнение със здрава

контролна група (Bell, Lysaker, & Milstein, 1992). Лицата с биполарно афективно разстройство също се характеризират с по-високи показатели по BORRTI, отколкото здравите контролни групи (не само шизофренно болните пациенти се отличават с подобни резултати) (Hansen, 2012).

Инструментът BORRTI осигурява ценна и надеждна информация относно психичното функциониране на индивида и съответните нарушения при психични и психиатрични заболявания. Неговите подскали корелират с редица инструменти, като Въпросник за депресивно личностово разстройство и Свръхчувствителна скала за нарцисизъм (Depressive Personality Disorder Inventory и Hypersensitive Narcissism Scale), които от своя страна корелират с подskalата на BORRTI Отчужденост, Несигурна привързаност, Егоцентризъм и Социална Некомпетентност (Huprich, 2011). Тези данни допринасят в значителна степен при клиничното приложение и интерпретация на резултатите по BORRTI. Както всеки инструмент, BORRTI притежава съответните ограничения. Два потенциални проблема при употребата му спрямо измерването на собствения потенциал са свързани с 1) липсата на съгласуваност между скалите на въпросника и някои конструкти на личностния капацитет и 2) специфичното обосноваване на инструмента върху Теория на обектните отношения би могло да не съответства напълно на теоретичната перспектива на изследователя (Briere & Runtz, 2002). В конкретното изследване данните, получени от BORRTI дават ценна отправна точка относно отличителните характеристики и тенденции при съответната извадка от софтуерни специалисти, като се имат предвид ограниченията на подобна самоотчетна методика.

Влияние на стиловете привързаност върху резултатите, получени посредством прилагането на Въпросник на Бел за обектни отношения и тестване на реалността - BORRTI и Рисувателен Тест – Вартег.

Една от основните хипотези на настоящото изследване е свързана с влиянието на стиловете привързаност (Сигурен, Свръхангажиран, Отхвърлящ и Нерешен) по отношение възприетата реалност, адаптацията спрямо нея и съответно реакцията при стрес и травматични ситуации. За целите на изследването и доказването или опровергаването на съответните хипотези и изследователски очаквания биват извършени редица статистически анализи – Кръстосани таблици за качествени данни - Кростабулации, Еднофакторен дисперсионен анализ - One-way ANOVA, както и Корелационен анализ. За да бъдат осъществени анализите, които включват в себе си самоотчетната методика BORRTI, са взети данните отново от 71 ИЛ,

тъй като 10 от тях не отговарят на стандартите за последователност на инструмента, както бе отбелязано в предходните анализи. След изключването на тези десет изследвани лица, разпределението по стилове привързаност се изменя, макар и незначително, като на Таблица 2 ясно могат да се отграничат лицата с конкретен стил привързаност, които отпадат при нанасяне на промените – съответно 1 ИЛ със Сигурен стил привързаност, 2 с Отхвърлящ, 3 със Свърхангажиран и 4 с Нерешен стил привързаност. Въпреки че различието в броя на изключените представители на четирите стила привързаност е малко, прави впечатление, че най-много лица, които отпадат, са именно тези с Нерешен стил, за разлика от индивидите (в случая - един представител) със Сигурен стил и представителите на останалите два стила несигурна привързаност – Отхвърлящ и Свърхангажиран. Разбира се, тези данни не биха могли да се генерализират спрямо извадката, но могат да дадат известна представа относно влиянието на Нерешения стил привързаност при попълването на самоотчетната методика и резултатите от нея. Възможно е също така Нерешеният (или дезорганизиран) стил привързаност, да спомага за известната „дезорганизираност“ при избора на твърдения, като по този начин се свързва с липсата на съгласуваност както по отношение разказите по ААР, така и спрямо двойките твърдения по BORRTI.

Таблица 2. Разпределение на стилове привързаност след изключване на 10 ИЛ (неотговарящи на критериите на инструмента BORRTI за съгласуваност).

Стил привързаност	Брой ИЛ	Брой ИЛ след изключване на 10 ИЛ	Брой отпаднали ИЛ
Сигурен стил	9	8	1
Отхвърлящ стил	25	23	2
Свърхангажиран стил	27	24	3
Нерешен стил	20	16	4
Общо	81	71	10

Дескриптивната статистика, включваща едновременно двете конкретни променливи – стил привързаност и подскали на BORRTI се съставя посредством т.нар. кръстосана таблица с команда Crosstabs или кростабулация (crosstabulation). Тя представлява съвместното честотно разпределение на две променливи като редовете на таблицата дават стойностите на първата променлива, в случая това са стиловете привързаност, а колоните - на втората – подскалите по BORRTI (Отчужденост, Несигурна привързаност, Егоцентризъм, Социална некомпетентност, Изкривяване на реалността, Несигурност на възприятието и Халюцинации

и илюзии). Кростабулацията на честотните разпределения по всяка подскала на BORRTI биват сравнени с четирите стила привързаност при изследваните софтуерни специалисти – данните са представени в Таблица 3. Видимо, стилът на привързаност предопределя частично начина, по който изследваните софтуерни специалисти възприемат реалността и своята позиция спрямо нея. Очакването лицата с несигурна привързаност да се открояват с по-високи средни и максимални показатели по подskalите Отчужденост, Несигурна привързаност, Егоцентризъм и Социална некомпетентност от скалата за Обектни отношения на методиката BORRTI, се потвърждават, като при трите несигурни стила средните и максимални стойности са по-високи от тези на сигурния. Въпреки това, подобни заключения не могат и не бива да бъдат генерализирани, поради неравномерното разпределение на изследваните лица по всеки от четирите стила привързаност.

Очакването лицата с Нерешен стил привързаност да демонстрират по-високи средни и максимални показатели по подskalите Несигурност на възприятието, Изкривяване на реалността, Несигурна привързаност и Социална некомпетентност се потвърждават единствено по отношение подскала Несигурност на възприятието. Високите показатели на изследваните лица с Нерешен стил привързаност единствено по този показател могат да се обяснят частично със специфичните характеристики на тези индивиди, като например двусмисленост на преживяванията, затруднения при осмислянето на собствените и чуждите усещания, обърканост и дезориентация.

От друга страна, предположението за връзка между подskalите на трите методики бе отново частично потвърдено. AAR не корелира в значителна степен с нито една от другите две методики (Таблица 4). Рисувателният тест на Вартег, от друга страна, корелира изцяло отрицателно и в статистически значима степен с част от подskalите на BORRTI. Отчужденост, Несигурна привързаност, Социална некомпетентност, Изкривяване на реалността и Халюцинации и илюзии корелират съответно с изображенията, асоциирани със Сигурност, Динамика (движение), символни изображения и рисунки на цветя.

Данните дават полезна, макар и повърхностна представа за връзката между двата инструмента, които въпреки спецификите си на самоотчетна и изцяло проективна методика, демонстрират резултати, които биха способствали допълнително изследването на определени характерови особености на изследваните лица.

Таблица 3. Кростабулации – Стилоре привързаност и подскали на BORRTI

		Брой	Средна стойност	Стандартно отклонение	95% Достоверност на интервал за средна ст-т		Мин. ст-т	Макс. ст-т
					Долна граница	Горна граница		
Отчужденост	Сигурен стил	8	43,3484	2,43743	41,310	45,3861	40,53	46,68
	Отхвърлящ стил	23	50,1629	9,88909	45,886	54,4392	38,47	77,47
	Свърхангажиран стил	24	50,5309	9,43943	46,545	54,5169	38,47	79,52
	Нерешен стил	16	44,5027	5,87502	41,372	47,6333	34,37	56,94
	Общо	71	48,2439	8,77176	46,167	50,3202	34,37	79,52
Несигурна привързаност	Сигурен стил	8	42,0652	6,35308	36,753	47,3765	33,88	53,81
	Отхвърлящ стил	23	50,4648	8,86267	46,632	54,2973	33,88	70,88
	Свърхангажиран стил	24	47,5205	8,35024	43,994	51,0465	33,88	62,34
	Нерешен стил	16	46,1567	6,38299	42,755	49,5580	36,73	56,65
	Общо	71	47,5523	8,18759	45,614	49,4903	33,88	70,88
Егоцентризъм	Сигурен стил	8	45,3678	7,80083	38,846	51,8895	41,19	63,48
	Отхвърлящ стил	23	50,3943	9,15808	46,434	54,3546	41,19	74,62
	Свърхангажиран стил	24	49,2370	10,0784	44,981	53,4927	41,19	74,62
	Нерешен стил	16	46,9929	7,42489	43,036	50,9493	37,47	63,48
	Общо	71	48,6702	8,97825	46,545	50,7953	37,47	74,62
Социална некомпетентност	Сигурен стил	8	45,3950	5,05499	41,169	49,6211	37,47	56,11
	Отхвърлящ стил	23	48,4944	6,20432	45,811	51,1773	44,93	67,29
	Свърхангажиран стил	24	48,9670	7,76550	45,688	52,2461	37,47	71,02
	Нерешен стил	16	48,6564	8,38990	44,185	53,1271	37,47	63,57
	Общо	71	48,3415	7,12092	46,656	50,0269	37,47	71,02
Изкривяване на реалността	Сигурен стил	8	43,7211	4,16686	40,237	47,2047	37,96	50,25
	Отхвърлящ стил	23	48,1127	7,71928	44,774	51,4508	37,96	62,54
	Свърхангажиран стил	24	49,6100	9,71505	45,507	53,7123	37,96	71,76
	Нерешен стил	16	48,7139	9,45329	43,676	53,7512	37,96	65,61
	Общо	71	48,2595	8,58243	46,228	50,2909	37,96	71,76
Несигурност на възприятието	Сигурен стил	8	47,0978	6,91712	41,315	52,8807	38,15	59,21
	Отхвърлящ стил	23	48,9522	9,40434	44,885	53,0190	29,72	71,85
	Свърхангажиран стил	24	45,8692	8,48566	42,286	49,4524	25,51	63,42
	Нерешен стил	16	52,6266	9,96468	47,316	57,9364	29,72	71,85
	Общо	71	48,5292	9,16917	46,358	50,6995	25,51	71,85
Халюцинации и илюзии	Сигурен стил	8	44,3989	2,23350	42,531	46,2662	43,61	49,93
	Отхвърлящ стил	23	50,2012	13,5327	44,349	56,0532	43,61	106,78
	Свърхангажиран стил	24	50,1898	8,00799	46,808	53,5712	43,61	75,20
	Нерешен стил	16	47,9524	7,19128	44,120	51,7843	43,61	68,88
	Общо	71	49,0368	9,68693	46,743	51,3296	43,61	106,78

Таблица 4. Корелационен анализ и корелации между стил на привързаност, оценен според методиката ААР и възприятие за реалността (подскали по BORRTI за Обектни отноше и Тестване на реалността).

		Стил на привързаност, оценен според методиката ААР
Отчужденост	Корелация на Пиърсън	-,044
	Статистическа значимост	,716
	Брой ИЛ	71
Несигурна привързаност	Корелация на Пиърсън	-,003
	Статистическа значимост	,982
	Брой ИЛ	71
Егоцентризъм	Корелация на Пиърсън	-,023
	Статистическа значимост	,850
	Брой ИЛ	71
Социална некомпетентност	Корелация на Пиърсън	,102
	Статистическа значимост	,395
	Брой ИЛ	71
Изкривяване на реалност	Корелация на Пиърсън	,145
	Статистическа значимост	,226
	Брой ИЛ	71
Несигурност на възприятието	Корелация на Пиърсън	,129
	Статистическа значимост	,285
	Брой ИЛ	71
Халюцинации и илюзии	Корелация на Пиърсън	,047
	Статистическа значимост	,700
	Брой ИЛ	71

В следствие прилагането на Еднофакторен корелационен анализ (One-way ANOVA), може да се заключи, че стиловете привързаност оказват своето влияние и внасят различие единствено по отношение подскала Отчужденост от инструмента BORRTI (Таблица 5). Това вероятно се дължи на неравномерното разпределение на изследваните лица спрямо резултатите от ААР. Същевременно, дискриминирането между ИЛ по посочения показател

(Отчужденост), би могло да се обясни и с особеностите на всеки един от четирите стила привързаност, които отчетливо се различават по резултатите си спрямо дадената подскала.

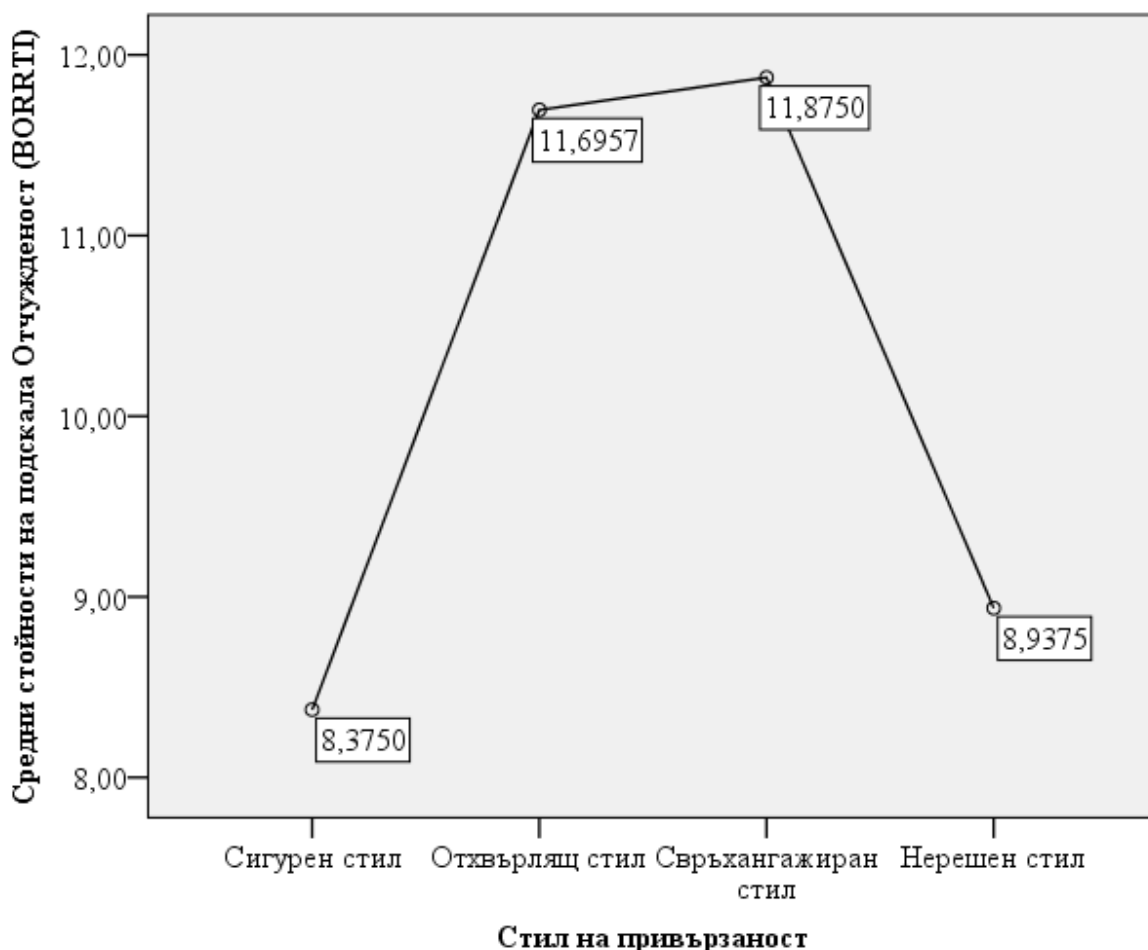
Таблица 5. Влияние на фактора Стилове привързаност върху различията в стойностите при седемте подскали на инструмента за оценка на обектни отношения и възприятие на реалността - BORRTI /One-way ANOVA/

		Сума на квадратите	Степени на свобода (df)	Средна ст-т на квадрат	Коефициент на вариация - F	Значимост
Отчужденост	Между групите	625,907	3	208,63	2,937	,040
	В рамките на групата	4760,161	67	71,047		
	Общо	5386,068	70			
Несигурна привързаност	Между групите	467,152	3	155,71	2,469	,069
	В рамките на групата	4225,410	67	63,066		
	Общо	4692,563	70			
Егоцентризъм	Между групите	208,342	3	69,447	,856	,468
	В рамките на групата	5434,280	67	81,109		
	Общо	5642,622	70			
Социална некомпетентност	Между групите	80,969	3	26,990	,521	,669
	В рамките на групата	3468,556	67	51,769		
	Общо	3549,525	70			
Изкривяване на реалността	Между групите	212,345	3	70,782	,959	,417
	В рамките на групата	4943,720	67	73,787		
	Общо	5156,064	70			
Несигурност на възприятието	Между групите	458,942	3	152,98	1,889	,140
	В рамките на групата	5426,215	67	80,988		
	Общо	5885,156	70			
Халюцинации и илюзии	Между групите	253,984	3	84,661	,898	,447
	В рамките на групата	6314,582	67	94,247		
	Общо	6568,566	70			

Графика 3 демонстрира средните стойности на лицата с различен стил на привързаност по отношение подскала Отчужденост, като най-високите средни стойности са тези на индивидите със Свърхангажиран, следвани от софтуерните специалисти с Отхвърлящ, Нерешен и Сигурен стил. По правило, хората със Свърхангажиран стил са амбивалентни в отношенията си с другите и при тях липсва доверие, като то е съпътствано с несигурност, тревожност и гняв, което по-скоро води до тревожно търсене на опора в другия. Лицата с Отхвърлящ стил биха се проявявали като недоверчиви и несигурни спрямо околните, по-скоро

са склонни да омаловажават близостта с тях. За лицата с Нерешен стил е типична липсата на ефективна стратегия за свързване с другите, което води до задълбочаване усещанията за изолация и безпомощност.

Графика 3. Влияние на фактор стил на привързаност върху подскала Отчужденост (BORRTI) – средни стойности.

В заключение на настоящата част от изследването, може да се допълни, че приложените дотук анализи имат за цел да поставят началото и да осъществят важни стъпки в разглеждането на резултатите, получени от двете методики AAR и BORRTI. Предвид ограниченията на извадката и методиките, се препоръчва данните да бъдат интерпретирани с известна предпазливост. Въпреки това е необходимо да се отбележи, че информацията, получена чрез прилагането на настоящите методи и съответните статистически анализи, дава ценни отправни точки за бъдещи изследвания в тази посока и позволява един общ поглед над изследваната в разработката тематика.

Демографски характеристики – влияние и връзка с резултатите, получени посредством прилагането на Въпросник на Бел за обектни отношения и тестване на реалността – BORRTI и Проективна система от рисунки за оценка на привързаността при възрастни (AAP).

В настоящата част от изследването ще бъдат разгледани демографските характеристики на изследваните лица и тяхното влияние върху и взаимодействие с резултатите от двете основни методики на изследването и получените по тях стойности. За целта биват приложени Корелационни анализи и Еднофакторен дисперсионен анализ (One-way ANOVA).

Корелационният анализ между демографските характеристики – пол, образование, семеен статус, възрастова категория, категория трудов опит, на изследваните софтуерни специалисти и стиловете привързаност не демонстрират връзка помежду си. Предвид липсата на статистически значими корелации между AAP резултатите и тези от останалите две методики, можем да заключим, че разпределението на ИЛ по отделните стилове привързаност и специфичните характеристики на всеки един от четирите стила са основна причина за липсата на корелации и с демографските характеристики на софтуерните специалисти.

Някои от демографските особености на изследваните индивиди, от друга страна, корелират с подскали на инструмента BORRTI. Полът на ИЛ, в частност, корелира положително с подскала Социална некомпетентност. Данните сочат, че полът влияе върху липсата на добри социални умения, което от своя страна, предвид предимно мъжкото участие в извадката би довело до заключението, че в конкретната извадка мъжете потенциално притежават по-високи показатели по тази подскала на BORRTI. Подобни изводи са условни, предвид неравномерното разпределение на лицата по пол, като данните ще бъдат допълнително проверени в последващ Еднофакторен дисперсионен анализ.

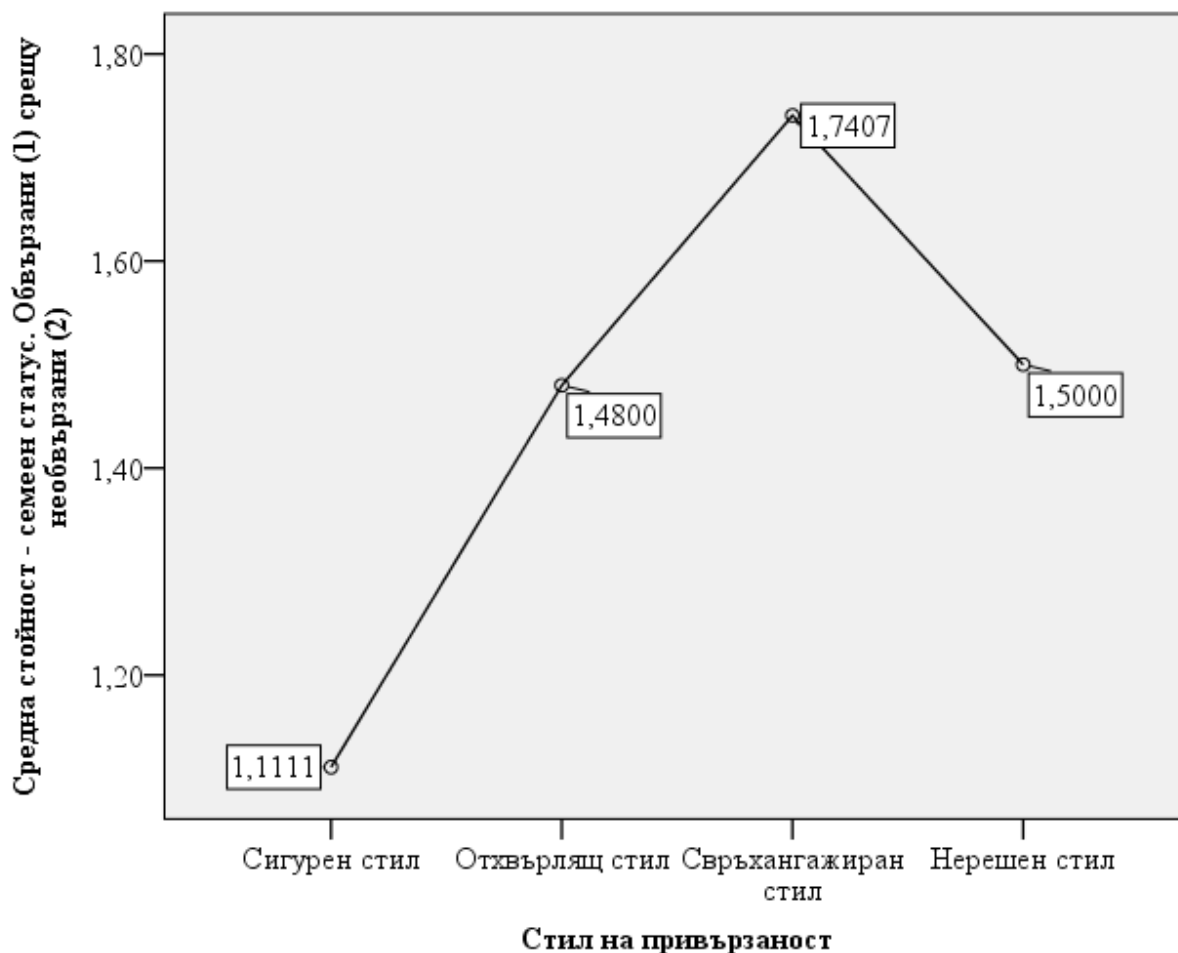
Семейният статус, от своя страна, се свързва положително с и следователно оказва влияние върху подскала Отчужденост. Предвид факта, че необвързаните превъзхождат по брой обвързаните, е възможно да се предположи, че с нарастване броя на необвързаните лица ще нараства потенциално резултатът по конкретната подскала.

Последната корелация между демографска специфика и подскала на BORRTI е тази между възрастовата категория, в която лицата са разпределени в две категории – под 29 и над 29 години, и подскала Егоцентризъм. Според резултатите, егоцентризмът корелира отрицателно с възрастовата категория, което предполага с увеличаване на възрастта да намаляват характерните за подскала Егоцентризъм особености. Възможно е това да се дължи

на промяната в статута на изследваните лица с времето и с нарастване на възрастта им. Това включва създаване на собствено семейство, от една страна или би могло да е обвързано с опита им в колектив и активната работа в екип през годините, от друга.

С цел допълване на резултатите по отношение демографските особености на софтуерните специалисти и тяхното влияние върху данните, свързани със стиловете привързаност и съответно възприятието на реалността (измервано посредством подskalите на BORRTI), бива приложен Еднофакторен дисперсионен анализ (One-way ANOVA). От изброените 5 демографски характеристики и категории, влияние върху стиловете привързаност и съответно между различията в резултатите на ИЛ по ААР, оказва единствено семейният статус ($F=3,711$; $p=0,058$). Данните сочат, че семейният статус води до различия по отношение разпределението на изследваните лица в четирите категории по ААР. Графика 4 допълва данните по отношение променливата (стил на привързаност) и изследвания фактор (семеен статус), като представя средните стойности на всеки от четирите стила спрямо семейния статус. Видимо, лицата със Свърхангажирана привързаност най-често са сред необвързаните, което би могло да се дължи на по-сериозното им присъствие в извадката, следвани от индивидите с Нерешен, Отхвърлящ и на последно място – Сигурен стил привързаност. Необходимо е да се отбележи, че различията са твърде малки, тъй като статистическата значимост е почти на границата. Това е причината подобни резултати да бъдат приемани с известна предпазливост. Както бе отбелязано дотук в разработката, стиловете привързаност могат да бъдат повлияни и да се променят до известна степен с времето, в следствие на специфични условия, свързани с откриването на фигури на привързаност като терапевт, интимен партньор и т.н. Въпреки това, данните продължават да бъдат противоречиви.

Графика 4 - Влияние на фактор семеен статус върху променлива стил на привързаност – средни стойности.

За да бъде осмислена подобна връзка между двете променливи, както и между стиловете привързаност и конкретни демографски характеристики, бе приложен Еднофакторен дисперсионен анализ в обратната посока – като фактор бе посочен стила привързаност по ААР, а като независими променливи, съответно образование, категория трудов опит и семеен статус. Видимо, не съществуват различия между образованието на групите изследвани лица, според стила им на привързаност, но от друга страна са на лице съществени различия по отношение семейния статус и категорията трудов опит на изследваните софтуерни специалисти. Според резултатите, получени от еднофакторния дисперсионен анализ, стилът на привързаност предопределя съществени различия спрямо семейния статус на изследваните лица ($F = 4,238, p=0,008 \rightarrow p \leq 0,05$). В конкретния случай, семейният статус на изследваните лица ги разделя на две групи – обвързани и необвързани. Предвид особеностите на стиловете привързаност, е логично да се предположи, че сигурният стил, например, би способствал формирането на стабилни и удовлетворяващи близки и интимни отношения. Останалите три стила несигурна привързаност, от своя страна, биха

повлияли осъществяването на взаимоотношенията и свързването с другите, по свой уникален начин.

В допълнение, както бе отбелязано, съществуват статистически значими различия между групите ИЛ по променливата категория трудов опит ($F = 2,868$, $p=0,042 \rightarrow p \leq 0,05$), която в случая се разделя на две групи - до 5 и над 5 години трудов опит. Честотното разпределение на лицата е почти равномерно (50,6% от индивидите притежават до 5 години опит включително, докато софтуерните специалисти с над 5 години опит съставляват 49,4% от изследваната извадка). Съответно между двете групи съществуват значими различия, повлияни от стиловете привързаност. Възможно е насочването към натрупване трудов опит в областта на софтуерните технологии да бъде предопределено от конкретни стилове привързаност, което може да бъде установено и при кростабулациите между двете променливи (Таблица 6).

Таблица 6. Кростабулации – Силове привързаност и категория трудов опит

	Категория – трудов опит		Общо
	От 1 до 5 г.	Над 5 години	
Сигурен стил	5	4	9
Отхвърлящ стил	11	14	25
Свърхангажиран стил	19	8	27
Нерешен стил	6	14	20
Общо	41	40	81

Може да се установи, че лицата със Сигурна привързаност са по-скоро равномерно разпределени в двете категории трудов опит, докато индивидите с Отхвърляща преобладават сред индивидите с над 5 години опит, лицата със Свърхангажиран стил основно се позиционират сред притежаващите до 5 години опит, а тези с Нерешен стил привързаност тенденциозно се разполагат в категория трудов стаж над 5 години. Предвид данните до момента, може да се заключи, че стиловете привързаност силно и тенденциозно отграничават изследваните лица по показателя категория трудов опит. В допълнение се поставят въпросите, дали опитните лица в сферата на софтуерната индустрия са с основно Отхвърлящ и Нерешен стил привързаност, до каква степен подобна тенденция би се репродуцирала в един по-широк кръг изследвани лица и каква би била причината по-неопитните, амбивалентно привързани (свърхангажирани) индивиди да се насочват към тази сравнително нова индустрия.

В обобщение, въпреки липсата на корелации между ААР и петте основни демографски характеристики, такива биват открити между пол, семеен статус и възрастова категория съответно с подskalите Социална некомпетентност, Отчужденост и Егоцентризъм от инструмента BORRTI. Последните резултати биват потвърдени и от приложения Еднофакторен дисперсионен анализ между демографските особености и подskalите на скала Обектни отношения. Същевременно, въпреки липсата на корелации между ААР и демографските характеристики, еднофакторният дисперсионен анализ между тях дава сведения за взаимно влияние по отношение различията в разпределението на изследваните лица при променливата семеен статус, както и влиянието на стиловете привързаност спрямо променливата категория трудов опит. Въпреки липсата на баланс по отношение част от демографските особености на изследваните софтуерни специалисти, настоящите данни дават интересен поглед над и отправна точка по отношение характеровите специфики, стиловете привързаност и възприятие за реалност на изследваните в текущата разработка лица.

2.2. Верификация на основните хипотези на изследването. Обсъждане и обобщение на значимите резултати.

Предвид издигнатите в постановката на изследването хипотези и подхипотези, данните от настоящото изследване водят до следните обобщени резултати:

Хипотеза 1: *Очаква се изследваните, посредством Рисувателния тест на Вартег (Wartegg-Zeichentest) лица да изобразяват картини, типични за клинично здрави лица, в които не фигурират изображения, свидетелстващи или даващи индикации за форма на тежка личностова патология. Тази хипотеза бе потвърдена*, като изследваните лица, които са клинично здрави, без история за хоспитализация, поради психични заболявания, функциониращи и без данни за други психични разстройства, демонстрират резултати в норма. В техните рисунки не фигурират изображения, типични за лица с депресия или шизофрения, всяко от изследваните лица успява да се справи успешно с конструирането на рисунки по конкретните символи.

Същевременно, изследваните лица са склонни да изобразяват фигури и символи, което е типично за индивиди с интереси и способности в точните науки. 31 ИЛ се спират именно на подобни изображения, но по-голямата част от тях (55 ИЛ) изобразяват човешки фигури и лица. Този резултат може да показва успешни социални взаимодействия или силно желание за общуване, което би могло да бъде или да не бъде блокирано в момента на изследването. В

допълнение, като избрани за най-трудни от изследваните лица са символите на шизофренията (18,5% от ИЛ посочват един от символите като най-затрудняващ) и депресията (13,6%). Тези резултати се обясняват отново с факта, че изследваната извадка се състои от клинично здрави лица, за които няма информация да са засегнати от конкретна клинична или личностова патология. Освен че е посочен като първи сред най-затрудняващите за асоцииране (22,2%), символът на нежността често е избран като последен за рисуване и нито веднъж не е упоменат от изследваните лица като най-лесен, което предполага или криза в интимността и отношенията с партньора, или към момента на изследването, романтиката и интимността са оставени на по-заден план сред житейските приоритети на изследваното лице. От друга страна, символът на сигурността е избран като най-лесен за асоцииране от участниците в изследването (37%). Символите, свързани с перспективата и движението, от друга страна, не са изрично упоменати като най-лесни, но са сред най-малко затрудняващите за индивидите. Резултатите могат да се интерпретират като намиращи се в норма за специфичната неклинична извадка от лица, които специализират в областта на точните науки. Индивидите същевременно имат желание за общуване с околните, независимо дали това е осъществено или не в реалността. Предвид добрите перспективи за развитие в сферата на Информационните технологии за млади и талантиливи в областта лица е естествено за тях сигурността да е лесно разпознаваема и вероятно към момента на изследването – лесна за асоцииране. Движението и перспективите са част от динамиката на този бързо-развиващ се сектор, което допълнително обяснява избора на съответните символи като най-малко затрудняващи изследваните лица.

Хипотеза 2: *Предполага се, че стилът на привързаност у изследваната извадка ще бъде преобладаващо и тенденциозно несигурен, като се очаква преобладаващият несигурен стил на привързаност да бъде Отхвърлящ, следван от Свърхангажиран и Нерешен (дезорганизиран).* Допуска се още разпределението на лицата със Свърхангажиран стил привързаност да е сходно до това на тези с Отхвърлящ стил, а разпространението на лица с Нерешена привързаност да е най-слабо в сравнение с останалите три стила. **Хипотеза 2 се потвърждава частично**, като стилът на привързаност е тенденциозно несигурен – 88,9% от изследваните лица, а само 11,1% са индивидите, демонстрирали Сигурен стил привързаност. От друга страна обаче, преобладаващият несигурен стил е Свърхангажиран (33,3%), следван от Отхвърлящ (30,9%) и Нерешен (24,7%). Въпреки, че Отхвърлящият стил не е първи по разпространеност сред извадката от софтуерни специалисти, както бе очаквано, разпределението на ИЛ между първите два по разпространеност несигурни стила привързаност е много сходно, както бе заложено. Между Отхвърлящият стил привързаност и Свърхангажирания съществува фина разлика по отношение оценяването им чрез методиката

ААР. И при двата стила липсват ясно очертани фигури на привързаност, които да откликват надеждно на потребностите на индивида, те често споделят еднакви защитни стратегии при наблюдавани жизнени стресори или заплаха върху системата на привързаност и личната им активност е намалена, понякога блокирана или добра, но за сметка на свързаността им с обект на привързаност. Въпреки това, определен тип преобладаващо защитно поведение (отхвърлящо) е изцяло типично за Отхвърлящия стил привързаност, което в значителна степен ги откроява едни от други.

В допълнение, водеща тема в сегрегираните системи от историите на лицата с Нерешена привързаност е темата за Опасност/провал на защитата – 42,3% (основно подтемата за смърт и загуба – при 72,7% от лицата с подобна сегрегирана система), следвана от темата Празнота и изолация (38,5%), Безпомощност/липса на контрол (11,5%) и Спектралност (7,7%). Същевременно, в историите на изследваните лица, нерешени сегрегирани системи се срещат най-често в картина Пейка (при 43,5% от ИЛ), следвана от картините Линейка (17,4%), Ъгъл и Прозорец (съответно по 13%). Широката разпространеност на темата за смъртта и загубата демонстрира нееднозначно свързаността на нерешената привързаност с нерешения траур и липсата на личен и социален ресурс за справяне с него. Втората по разпространеност тема, от своя страна, идентифицира затрудненията, които изследваните лица изпитват по отношение своето социално функциониране и откриването на близки фигури на привързаност при сблъсъка със силен ситуативен и житейски стрес.

Хипотеза 3: *Вероятно е изследваните лица да се отличават със средни стойности, които да не надхвърлят нормата, определена за всяка от подskalите на инструмента BORRTI. В частност, лицата ще демонстрират най-високи средни и максимални резултати по подskalите Отчужденост, Егоцентризъм, Несигурна привързаност, Социална некомпетентност и най-ниски средни резултати спрямо подskalите Несигурност на възприятието, Изкривяване на реалността и Халюцинации и илюзии. Тази хипотеза се потвърждава частично*, като според проведените статистически анализи, изследваните лица по-скоро се отличават с резултати в нормата за всяка от подskalите (приблизително 90% по всяка подскала). Високите резултати по някои от подskalите са обвързани с високи индивидуални резултати на част от изследваните софтуерни специалисти, но цялостно, при средните стойности между отделните подскали съществува малка разлика. Данните като цяло са в съзвучие с очакването, че неклиничната група от софтуерни специалисти ще получат резултати в норма. От друга страна, очакването за по-високи средни и максимални резултати по скала Обектни отношения и по-ниски по скала Тестване на реалността, не намират потвърждение в резултатите. Най-високи средни резултати са получени по подскала

Халюцинации и илюзии, основно поради индивидуални високи резултати на малка част от изследваните лица. Най-високите резултати по скала Обектни отношения биват открити в подскала Егоцентризъм. Тази подскала често дава индикации относно ефективността на социалното познание на индивида, а високите показатели могат да свидетелстват за недоверие в околните, манипулативност спрямо тях, себе-протективно и експлоатиращо другите поведение. В крайните си форми, високите показатели само по тази подскала могат да свидетелства за антисоциално, нарцистично или хистрионно личностово разстройство, както и други психотични разстройства, включващи параноя и враждебност.

Хипотеза 4: *Очаква се стилът на привързаност да предопределя начина, по който бива възприета реалността, като в конкретния случай се допуска вероятността несигурните стилове привързаност да водят до нарушения или смущения по отношение възприетата реалност и адаптацията спрямо нея – Хипотезата частично се потвърждава* и съответно привързаността от части предопределя начина, по който изследваните софтуерни специалисти възприемат реалността. По-конкретно, лицата с несигурна привързаност се открояват с по-високи средни и максимални показатели по четирите подскали от скала Обектни отношения на BORRTI. В допълнение, при трите несигурни стила средните и максимални стойности са по-високи от тези на сигурния. От друга страна, очакването лицата с Нерешен стил привързаност да демонстрират по-високи средни и максимални показатели по подскалите на скала Обектни отношения се потвърждава единствено по отношение Несигурност на възприятието. Високите резултати единствено по тази подскала, при изследваните лица с подобни специфики на привързаността, могат да се обяснят до известна степен с особеностите в преживяванията на тези индивиди като двусмисленост на усещанията, трудности в осмислянето на собствените и чуждите преживявания, дезориентация и обърканост.

Предполагаема връзка между подскалите и аспектите на трите методики съществува, в някои конкретни случаи. ААР не корелира в значителна степен с нито една от другите две методики. От друга страна, между Рисувателният тест на Вартег и някои от подскалите на BORRTI се забелязват статистически значими и изцяло отрицателни корелации, по-конкретно - при подскали Отчужденост, Несигурна привързаност, Социална некомпетентност, Изкривяване на реалността и Халюцинации и илюзии и изображенията, асоциирани със Сигурност, Динамика (движение), символни изображения и рисунки на цветя. Данните дават интересна информация относно връзката между двете различни в своите специфики методики (изцяло самоотчетна и проективна), като получените резултати биха подпомогнали допълнително изследването на определени личностови особености на изследваните лица.

В допълнение, стиловете привързаност оказват своето влияние и внасят различие единствено по отношение на подскала Отчужденост по BORRTI, но не и по останалите 6 подскали на инструмента. Тук отново е важно да се подчертае неравномерното разпределение на изследваните лица спрямо стиловете привързаност. В случая, различията между изследваните софтуерни специалисти по посочения показател (Отчужденост) биха могли да се обяснят чрез особеностите на всеки един от четирите стила привързаност, които отчетливо се дискриминират спрямо получените резултати към конкретната подскала.

Хипотеза 5: *Очаква се семейният статус и годините трудов опит на изследваните лица в сферата да се явяват единствените демографски характеристики, асоцииращи се с резултатите от подskalите на BORRTI и съответно получените от инструмента AAR.* –

Последната хипотеза намира отново **частично потвърждение** в получените, чрез корелационни и еднофакторни анализи, резултати. Според корелационния анализ между демографските характеристики и стиловете привързаност, двете променливи не демонстрират значима връзка помежду си. От друга страна, корелациите между демографските особености на ИЛ и BORRTI показват положителна корелация на пола с подскала Социалната некомпетентност. Семейният статус се свързва положително с подскала Отчужденост, а възрастовата категория корелира отрицателно с подскала Егоцентризъм. Влияние върху различията в резултатите на ИЛ по AAR оказва семейният статус. Имайки предвид спецификите на стиловете привързаност, е естествено те да повлияват формирането на и удовлетвореността от близките и интимни отношения в живота на изследваните лица. В допълнение - не съществуват статистически значими различия по отношение образование и трудов опит, не са засегнати и подskalите към скала Тестване на реалността.

2.3. Практическо приложение на данните от текущото изследване в психологическото консултиране и терапия.

След успешното осъществяване на текущото изследване, на всяко от изследваните лица е предоставена кратка обратна връзка (2-3 печатни страници), където е упоменато и подчертано, че получените резултати (и по трите методики) имат статут по-скоро на хипотези и отправни точки за състоянието на изследваното лице и нямат за цел поставяне на диагноза. Данните са представени в трето лице, единствено число и са с индивидуална номерация, без да са поименни, с цел запазване конфиденциалността на софтуерните специалисти. След получаването на резултатите, някои от тях проявиха любопитство към отделни аспекти на личността си, като включително изявиха своя интерес към това допълнително да вникнат в

своята лична тема, посредством работа с консултант и/или терапевт. В зависимост от конкретните потребности и особености на индивида, обвързани със спецификите на формираната привързаност и възприятие за реалност, съществуват различни подходи, които биха могли да способстват личностното му израстване и да подобрят цялостното му функциониране.

Резултатите от настоящото изследване демонстрират значителното влияние на привързаността при формирането на нагласи и възприятия спрямо заобикалящата среда, като същевременно предопределят спецификите на функциониране на изследваната извадка от лица. Видимо, несигурният стил привързаност оказва особено силно, нерядко негативно въздействие по отношение възприятието за реалността, адаптивността на индивида и начина, по който той регулира състоянието си при стрес и травматични ситуации. В частност, Нерешеният стил привързаност би могъл да доведе до негативни последици по отношение цялостното психично функциониране и да се свърже с определени психични разстройства.

Според редица изследвания в областта на клиничната и консултативната психология, в това число и настоящата разработка, стиловете привързаност биват разглеждани като ценна отправна точка както при индивидуална терапия и консултиране, така и при базирани на привързаността програми и интервенции с двойки и семейства. Независимо дали подходът бива индивидуален, в двойка, семейство или групов, ролята на терапевта е изключително ценна, както по отношение осигуряването на сигурна база и среда, в която да се разрешат вътрешни и междуличностни конфликти, така и като сигурна, „по-мъдра и знаеща“ фигура, към която всеки един участник да може да се обърне в момент на дистрес и липса на собствен ресурс за справяне.

2.4. Силни страни и ограничения на изследването. Препоръки за бъдещи изследвания.

Настоящото изследване разчита на участието на 81 души, които работят в областта на софтуерната разработка. Предвид спецификата на работата им и издигнатите хипотези на изследването, би било ценно, за целите на подобни разработки в бъдещ момент, да бъде направено сравнение между специалистите, опериращи в ИТ сферата и контролна група. Сравненията със сигурност биха допълнили данните, като същевременно биха способствали отговарянето на редица въпроси, свързани с начина на личностно функциониране, стилове привързаност и възприемане на реалността. За сметка на това, броят на лицата, които упражняват дейност в един много специфичен съвременен отрасъл е достатъчен, за да бъде извлечена значителна информация, касаеща конкретната извадка.

Необходимо е да се отбележи и фактът, че поради спецификата на професионалното направление, в което оперират изследваните лица, разпределението по пол бе в значителна степен небалансирано. Преобладаващото мъжко присъствие попречи на последващо сравнение по фактора пол – ограничение, което би могло да бъде трудно, но не и невъзможно за преодоляване за целите на бъдещи изследвания в областта, предвид засилващия се интерес и участие на дамите в тази професионална сфера.

В изследването са използвани три методики, две от които качествени (Wartegg и ААР) и една количествена (BORRTI), което осигурява значително по-широк спектър на изследване и допълнителна задълбоченост на получените данни. Администрирането, транскрибирането и анализът на данните, получени от ААР, следват изцяло изискванията на създателите на методиката, като случаите или конкретни истории от тях биват изпратени за допълнителна проверка към един от авторите – проф. Каръл Джордж, с цел избягване на грешки при получените резултати. Информацията, извлечена от BORRTI, от друга страна, е получена в следствие самоотчети, което, разбира се, е необходимо да се отчете при анализа на данните и което би могло да предположи известна субективност, както и липса на пълна акуратност на подадената информация. Същевременно, самата методика е нова за България и до момента не е стандартизирана за български условия.

Както вече бе описано в процедурата на изследването, данните от Рисувателния тест на Вартег притежават своите специфични слабости и ограничения, поради което резултатите, извлечени от инструмента биват представени като отправни точки, а не общовалидни заключения. Същевременно, за целите на настоящата разработка данните от рисувателния тест не са подробно интерпретирани и както бе отбелязано, биват изведени определени общи показатели и тенденции, които се наблюдават при изследваните лица. Това, разбира се, предполага по-повърхностен поглед върху резултатите от методиката, но същевременно не позволява значително отклоняване от конкретната тема и поставените цели и хипотези.

Би било ценно в бъдещи изследвания по темата да бъдат разглеждани и съответно сравнявани различни групи лица. Особено ценна би била информацията относно разграниченията в показателите на индивиди със специфични личностови разстройства, клинични извадки и контролни групи от ИЛ. Интересни биха били и наблюденията над сиблинги и близнаци. По-големият брой изследвани лица би спомогнал за допълването на данните по двата нови за български условия метода и би допринесъл за разгръщането на темите за привързаността и възприятието на реалността.

Изводи и заключение

Настоящата разработка обръща сериозно внимание на актуалната тема за стиловете привързаност, върху която съществуват и продължават да се натрупват данни, обвързващи конструкта с различни феномени, свързани с психопатологията, стратегиите при справяне с травматични ситуации и дистрес, както и последващи терапевтични и консултативни методи и интервенции. Същевременно, включването на идеята за тестването на реалността, за нейното преживяване и потенциална връзка с привързаността, дава нови отправни точки в изследването на човешките преживявания в съвременния контекст.

Изследването успява да осъществи сериозни наблюдения над конструкта стил на привързаност и да го обвърже с характеровите особености и начина за възприемане на реалността при софтуерните специалисти. Въпреки частичните ограничения, по отношение използвания инструментариум и спецификите на извадката, резултатите допълват успешно данните в областта, като осигуряват ценни идеи за бъдещи изследвания в това поле. Същевременно, разработката не пропуска да засвидетелства своя принос спрямо практическите измерения на изследваната тематика. Резултатите от проведеното изследване могат да послужат успешно като направление за потенциална терапия, консултиране и различни интервенции, както при индивиди, така и при брачни двойки, семейства и групи. Независимо какъв бива избраният подход, от съществено значение е създаването на стабилна и безопасна среда, където да се способства разрешаването на вътрешни и междуличностни конфликти. Посредством сигурната, мъдра и приемаща фигура на терапевта или консултанта се преформулират травмиращите и причиняващи дистрес епизоди и ситуации, като същевременно се работи по разгръщане потенциала на индивида, с цел достигане до по-висока удовлетвореност в отношенията с другите и цялостно психично благополучие.

НАУЧНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Осигурена е обширна теоретична рамка относно концепциите за привързаност, разгърнати са и основните идеи в областта, като в детайли бива разглеждан трудът както на пионерите, така и на съвременните изследователи. Последователно биват отразени и отграничени биологичните корелати на привързаността, значимите теории в сферата, методите за оценка на нарушенията на привързаността, асоциираните с тях психични и психиатрични разстройства и личностова патология, както и консултативните и терапевтични методи за последващото им третиране.
2. Концептуализирани са понятията за психична и материална реалност, споделено съзнание и ментализация, като са въведени понятията за норма и патология, както и съответната корекция на възприятието при налично нарушение. Същевременно се въвежда сравнително нова за психологията и психологическите изследвания тема, а именно темата за виртуалната реалност, нейното приложение и съответно полемиките по отношение включването ѝ като инструмент в психологическите изследвания, консултиране и терапия.
3. За първи път в България се представят и прилагат два метода за оценка - Проективна система от рисунки за оценка на привързаността при възрастни - Adult Attachment Projective Picture System – AAP и Въпросник на Бел за обектни отношения и тестване на реалността - Bell Object Relations and Reality Testing Inventory – BORRTI. Методът AAP успешно измества широко-употребявания за подобни цели инструмент – Adult Attachment Interview (AAI) и в текущото изследване осигурява значително по-ясна и обширна информация, относно стиловете и системите на привързаност. В допълнение, AAP се фокусира над стратегиите за справяне при дистрес и травматични преживявания, отразявайки защитното поведение, способностите за свързване с околните и собствения капацитет за действие на индивида. От своя страна, инструментът BORRTI успява да дискриминира тенденциите в психичните нарушения сред клинична и неклинична извадка, като в текущото изследване категоризира изследваните софтуерни специалисти в рамките на нормата, подчертавайки спецификите в Обектните отношения, които биха способствали разгръщането на конкретна личностова патология.
4. Емпирично бива определено разпространението на всеки от четирите стила/категории привързаност по AAP сред софтуерни специалисти, като същевременно резултатите биват сравнени с мета-анализи на изследвания с AAP сред клинични и контролни извадки. Данните

от текущото изследване дават обстоен поглед над проблематиката, като допринасят за допълването на изследванията в областта на привързаността, конкретизирайки спецификите на настоящата извадка и подчертавайки мястото и емпиричната ѝ стойност в сферата.

5. Емпирично са установени взаимните влияния и свързаност на резултатите от количествената и качествените (проективни) методики, като резултатите установяват значими тенденции по отношение социалното функциониране и адаптация на индивидите, което съответно би послужило при превенцията, диагностицирането и третирането на различните типове личностови разстройства и психопатология.

6. В практико-приложен план биват представени индивидуалните подходи на консултиране и терапия, като се подчертават и брачните, семейни и групови интервенции и способности за осигуряване на сигурна среда, в която да бъдат разглеждани и съответно разрешени вътрешните и междуличностни конфликти, с цел достигане до удовлетвореност в отношенията с другите и цялостно психично благополучие.

ABSTRACT:

Reality perception as an indicator of the attachment style of software developers

Attachment and its influence on the individual and family functioning has been a subject of interest for many years and it remains a “trendy” topic with great significance for the researchers in the field of counseling, clinical and family psychology, nowadays. At the same time, while discussing the subject within the present reality, where digital environments and worlds play important role to the individual development, reality perception is another subject that needs to be addressed and examined.

The following thesis aims to investigate the impact of the attachment, assessed by one of the newest empirical projective techniques – Adult Attachment Projective Picture System (AAP) (George & West, 2001), on the reality perception specifics among a group of software developers (specialists) – examined through Bell Object Relations and Reality Testing Inventory - BORRTI (Bell, 1995). Another projective method used in this thesis is the Wartegg Drawing Test (Ehrig Wartegg, 1939), which allows us to observe the personality specifics and potential pathology within the examined group.

The present thesis results demonstrate that the software specialists do not classify for any specific personality or psychiatric disorder according to Wartegg drawing test. The attachment style of nearly 90% of them is insecure, respectively 33% of the narratives are coded as Preoccupied, 31% as Dismissive and 25% as Unresolved. The majority of people have self-measured within the norm of all the BORRTI subscales. In terms of the mutual influence of the three instruments, there is no correlation between AAP and any of the two other methods, but at the same time AAP significantly influences the Alienation subscale from BORRTI’s Object relations scale. The correlations of some of the Wartegg aspects and BORRTI’s Object Relations subscales, on the other hand demonstrate a connection between some of the characteristics and aspects that measure social functioning within the examined group of software specialists.

In conclusion, the current study indicates that attachment may have a partial, but significant role in the way people perceive reality. Keeping in mind the limitations of the current work in terms of gender and AAP results distribution, as well as some of the weaknesses of the used methods, the present investigation of attachment and its relation to the reality perception provides significant information about the specifics of the software specialists’ social functioning and allows for further research in this particular area.

Key words: *adult attachment, reality perception, personality, software specialists, AAP, BORRTI, Wartegg, counseling psychology, reality testing, object relations*

Публикации:

- Цветанова, П. (2015). Личностови характеристики и привързаност при деца на шизофренно-болни майки. *Сборник доклади Научна конференция с международно участие на колегиум „Частна психиатрия“ и МП Клинична и консултативна психология на СУ*; 2015 г. (абстракт)
- Цветанова, П. (2017). Личностови характеристики и привързаност при деца на шизофренно-болни майки. *Сборник Научни Доклади от VIII Национален Конгрес по Психология*, София, 3.XI.-5.XI.2017 г., 848-859
- Цветанова, П. (2017). Перспективи и противоречия в приложението на Виртуалната реалност в психологията, психологическото консултиране и психотерапията. *Сборник Научни Доклади от VIII Национален Конгрес по Психология*, София, 3.XI.-5.XI.2017 г., 937-946.
- Цветанова, П. (2018). Привързаност, ментални репрезентации и качество на взаимоотношенията между брачни и интимни партньори. *Психология - теория и практика*, брой 1
- Цветанова, П. (2018). Норма и патология при възприемането на реалността. *Психология - теория и практика*, брой 1
- Parra, F., Scherer, S., Benezeth, Y., Tsvetanova, P. & Tereno, P. (2018). Development and cross-cultural evaluation of a scoring algorithm for the Biometric Attachment Test: Overcoming the challenges of multimodal fusion with “small data”. *Journal Of IEEE*, Vol. 1, No. 1, 2018.